

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
Lázár Katalin: Vikár László.....	3
V. I. Gyomin: A mordvin irodalom.....	4
J. O. Antonov: A mordvin dráma.....	11
Hatvani Flóra: Terepmunka Mordóviában.....	17
Gugán Katalin: Okok és okozat.....	20
Sipos Mária: Máglyagyújtás, lépcsőfutás, krimivetélkedő.....	25
Timár Bogáta: „Kas ma olen nüüd elus” – Piret Viires előadássorozata a kortárs ész irodalomról.....	28
Csúcs Sándor: Újabb adalék anyanyelvünk etimológiai statisztikájához.....	31
F. Gulyás Nikolett: Finnugor zászlók és evidencialitás.....	33
Zaicz Gábor: Család és rokonság nyelvek tükrében.....	37

A címlapon „Mi erzák vagyunk!”

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXII. évfolyam, 2. szám

2017. június

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Falk Nóra, Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

A társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft, nyugdíjasoknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Kedves Olvasóink!

Idei közgyűlésünket április 4-én tartottuk az ELTE Finnugor Tanszékén. Ezen sor került az alapszabály szerinti tisztújításra, majd meghallgattuk Paréj Gabriella előadását: *Vendégségben a permi udmurtoknál*.

2020-ig szinte változatlan összetételben folytatja munkáját a vezetőség: Csúcs Sándor – elnök, Ruttkay-Miklián Eszter – alelnök, F. Gulyás Nikolett – titkár, Tánzos Orsolya – pénztáros. A választmány tagjai: Antal Gegely, Csepregi Márta, Dyekiss Virág, Horváth Laura, Oszkó Beatrix, Paréj Gabriella (új tag), Salánki Zsuzsa, Sipos Mária, Tamás Ildikó. Az ellenőrző bizottság: Gugán Katalin, Molnár Zoltán, Szeverényi Sándor. A Finnugor Világ szerkesztőségében nincs változás.

A helsinki Finn–Magyar Társaság Rácz István Díjával tüntették ki Marketta Huitu műfordítót és Szoboszlai Andrászt a veszprémi Magyar–Finn Egyesület elnökét, akinek február 24-én a Kalevala-nap alkalmából rendezett ünnepségen adták át a díjat a budapesti Finn Nagykövetségen. Mostani számunkban olvasható Sipos Mária interjúja Szoboszlai Andrással.

2017. április 19-én és 20-án mordvin irodalmi kerekasztal helyszíne volt az ELTE Finnugor Tanszéke, olvassuk a tanszék honlapján. Az esemény főszereplői a szaranszki Ogarjov Állami Egyetem két munkatársa, Jurij Antonov, a Finnugor Irodalmi Tanszék vezetője és Vaszilij Gyomin professzor voltak. Előadásaikban áttekintették a mordvin (erza és moksa) irodalom történetét és mai helyzetét, különös tekintettel a drámairodalomra, valamint a humor szerepére a folklórban és az irodalomban. A kivételesen őszinte hangú, sok új információt tartalmazó előadásokat élénk beszélgetés követte. Az esemény az Orosz Kulturális Központ támogatásával jött létre. Az elhangzott négy előadás közül kettőnek némileg rövidített magyar fordítását ebben a számunkban közöljük. Jurij Antonov a lapunkban közöltön kívül még egy előadást tartott, az 1980-as évek második felében jelentkező A. Pugin mordvin drámaíró munkásságáról és helyéről a finnugor drámaírásban. Gyomin professzor másik, itt nem közölt előadásának címe: A komikum a finnugor irodalmakban: a forrásoktól a mai helyzetig. A szerző az előadásban végigkíséri a mordvin irodalom humoros műfajainak fejlődését a népköltésztől az elmúlt évezred végéig. A két utóbbi előadás szövegét terjedelmi okokból sajnos nem tudjuk publikálni.

Csúcs Sándor

*

Nyelvünkbe és a világ nyelveibe az angoltól bekerült a *szingli* 'egyedülálló <személy, különösen nő>' szó. Az itt vizsgált 13 nyelv közül – a nyelvek önálló sajátosságainak megfelelően – például az olaszban *singol* (142), a finnben *sinkku* (64), a japánban *shinguru* [šinguru] (89); vö. még: német *Single*, ami ugyancsak nőre és férfira is vonatkozik (129). A kínaiiban az egyedülálló személyt csak körülírással lehet megnevezni (101). A m. *szingli* bizalmas stílusértékű szó (vö. 33) használatát különösen akkor nem helyeslem, ha más, megszokott magyar lexémát helyettesítenek vele; például a *most már szingli* fordulatban az 'elvált <házastárostól, élettárostól>' jelentést. Az *egyedülálló nő* 'akinek nincs vele együtt élő hozzátartozója' nem szerepel a magyar anyagban.

A rokonságnevek között az anyóst (és az apóst) jelentő szavak néhol a magyarhoz közelálló stílushatást hordanak, például az oroszban (186–187) vagy a japánban (86). A koreaiiban egy sor közmondás jelzi az anyós és menyé közötti rossz viszonyt (113). Egy ismert japán mondás szerint három rettegett dolog van a japánok életében, – csak magyarul – a földrengés, a tűzvész és az após, ugyanis az após – az anyós mellett – sok fiatalasszony életét keserítette meg (86).

Az angol hatás mindenütt megfigyelhető. Még a (dél-)koreaiiban is terjedőben van a *khopul* [koful] 'házaspár' (< ang. *couple* 'ua.') (112, itt az angol adat hibásan) és a *vaiphu* 'feleség' (< ang. *wife* 'ua.') (115, 116). E szavak használatát a nyelv művelők Ázsiában is kifogásolják „idegenszerűsége miatt” (116). A japán *waiifu* 'feleség' (87) és a *booifurendo* 'könnyedebb kapcsolati viszony' (88), illetőleg a francia 'nagyapapa' jelentésű *papy-boom* (69) és a *couple gay* 'meleg pár' (75) is angol gyökerű.

A kötetéről sok egyéb érdekességet is elmondhatunk. Megemlíttetik „az a sajátos »Sprachbund«, ami a kínai, koreai-japán kultúrkör nyelvi és nyelvtörténeti alakulásának hátterében van” (80). A távol-keleti szavakat a szerzők kínai, koreai, ill. japán írásjelekkel is megadják.

A kötet Cs. Jónás Erzsébet *A családterminológia nyelvhasználatának kognitív (fordítás-)stilisztikai kapcsolódásai* című érdekes tanulmányával (182–198), illetőleg a szerkesztőknek az európai és kelet-ázsiai nyelvek jellemzőiről általánosnak tekinthető végkövetkeztetéseivel zárul (201–223). Ezekben az írásokban a kollégák írásainak eredményeit tipizálja, illetőleg a japán, a kínai és a koreai rokonsági elnevezések kontrasztív elemzését adja Székely Gábor, valamint Hidasi Judit és Osváth Gábor.

Zaicz Gábor

*

leánykori nevét szakmai okok miatt (52). A franciában férjhezmenetel után az asszony megnevezése *Madame X* 'X-né asszony', legalábbis Nagyné Schmelzer Erika megfogalmazása szerint (73). Ezzel szemben egykori hallgatóm, a Franciaországba került Csík Anikó férjzett neve: *Anikó Csík-Zarotiadés*. A férjhez ment, spanyolul beszélő (ibériai és dél-amerikai) nők többféleképpen viselhetik nevüket. A leggyakoribb eset: egy *Teresa García Moreno*, aki hozzámegy *Luis González Suárez*hez, esküvő utáni neve: *Teresa García de González*. A férj családneve elé tehát a birtoklásra utaló *de* szócskát használják, funkcióját illetően vesd össze a m.-né utótaggal (166).

A japán nő rendszerint felveszi férje családnevét, emellett megtartja személynevet (86). A magyar nyelvészettel foglalkozó Mika Waseda csak az egyetemen és bizonyos körökben használja leánykori nevét, egyébként hivatalosan a neve, amely az útleveleiben is szerepel: *Mika Matsuda* (itt is megköszönöm a kollégánő kérdésemre adott tájékoztatását). A kínaiában (222) és a koreaiában a feleség nem veszi fel férje családnevét, minthogy – Osváth Gábor összegezése alapján – korábban az apaági rokonságot tartották fontosabbnak (112). Sajnos a kötetben nincs szó a finn, a kínai, a német, az olasz, az orosz, a román és a szerb asszonyok nevééről, bár ezeknek a többségét ismereteink alapján hozzávetőlegesen megtippelhetjük. Egy délvidéki kétnyelvű kollégám, Marko Čudić szíves levélbeli közlése szerint, ha a szerb *Jelena Jovanović* házasságot köt *Aleksandar Petrović*-tyal, nevének viselésére az alábbi lehetőségek közül választhat:: 1. (*gospoda*) (= 'asszony') *Jelena Petrović*, 2. *Jelena Petrović-Jovanović* (vagy *Jelena Petrović Jovanović*), 3. *Jelena Petrović*, 4. *Jelena Petrović, rođeda* (= 'szül.') *Jovanović*.

A 13 nyelv vizsgálata során gyakran előfordul a *pecsvörk család* kifejezés, amely Székely Gábor szerint terjedőben van (31), noha számomra az újdonság erejével hat. Olyan családot jelöl, amelyben mindkét szülő hoz gyermeke(ke)t az új családba, és esetleg még közös gyermek is van, tehát a klasszikus családtól lényegesen különbözik. A szerkezet jelzője az angol *patchwork* 'eltérő mintájú kelmedarabokból összevarrt takaró vagy női ruhaanyag' divatszó (vö. Tótfalusi István: Idegen szó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára. Budapest 2004. 698), a fr. *pièce* 'darab' etimológiai megfelelője. A finn *tilkkutakki perhe* 'mozaikcsalád' (62) jelzőjének eredeti jelentése: 'folt, foltnak való darab, rongy'. Az ang. *patchwork family* kifejezés a városi szlengben használatos. Ez a kifejezés igen elterjedt a németben, *Patchworkfamilie* formában és 'mostohacsalád' jelentésben (vö. még 127). Ugyanígy az olaszban (*famiglia patchwork*; 139) és az oroszban (*пэчворк-семья*; 150) is; a (dél-)koreaiában viszont fordítással *cse'hon kadzsok* 'újra házasodottak családjá' (117). Ezek ismeretében szerintem aligha az angolból került – inkább a németből – e műveltségi szó a magyarba, és a *mozaikcsalád* vagy esetleg a *kevertcsalád* (nem *keverék család!*) kifejezés kifejezőbb lenne nyelvünkben (a *mostohacsalád*-ot nem támogatnám). Itt említem meg a német résznél szereplő (129), kissé elavult *csonka család* szerkezetet, amely az előző kifejezés egyik kiindulópontja.

Vikár László

(1929–2017)

Vikár László 1929 júniusában született Szombathelyen. Elvégezte a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola ének-zenetanári és karvezetői szakát, majd a zenetudományi szakot is, ahol Kodály Zoltán tanítványa volt. Kodály-tanítványként és Vikár Béla unokaöccseként elkötelezetté vált a népzene ügye iránt.

1960-tól a Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportjának – amely 1974-től a MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Osztálya lett – tudományos munkatársa, majd tudományos főmunkatársa, 1977-től a Népzenei Osztály vezetője, 1981–1984 között az intézet igazgatóhelyettese, 1991-től tudományos tanácsadó volt.

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán – 2007-től Zeneművészeti Egyetem – 1970-től 2003-ig oktatott népzene-t, kezdetben óraadóként, majd az intézmény adjunktusaként, docenseként, egyetemi tanáráként. 1960 és 1995 között az USA és Kanada több egyetemén tanított meghívott professzorként: Calgary Egyetem (Kanada), Texasi Állami Egyetem (USA), Brigham Young Egyetem (USA). 1961-ben nyerte el a kandidátusi, 1989-ben a zenetudományok doktora címet. Tagja volt az MTA Uralisztikai Komplex Bizottságának és a Zenetudományi Bizottságnak, 1975 és 1983 között alelnöke volt a Nemzetközi Kodály Társaságnak, 1978 és 1984 között a Magyar Kodály Társaságnak, 1970 és 1995 között ügyvezető elnöke volt az ICTM magyar nemzeti bizottságának. Szakmai elismerésként 1976-ban megkapta az Akadémiai Díjat, 1977-ben az Erkel Ferenc díjat, 1995-ben a Széchenyi-díjat, 2011-ben pedig a Magyar Örökség díjat.

1952-től több ezer magyar népdalt gyűjtött a Dunántúlon, a Felvidéken és Erdélyben. Tari Lujzával közösen válogatták és szerkesztették a Magyar Népzenei Antológia lemezsorozat II. (Észak) részének öt hanglemezből álló anyagát, készítették el a dallamok lejegyzéseit és írták meg a lemezhez tartozó füzetet.

Vikár munkásságának legfontosabb része mindazonáltal a Volga vidéki népek zenéjének kutatása volt. 1957-ben Kodály tanácsolta és tette lehetővé, hogy a Volga-vidékre utazzon az ott élő rokon nyelvű népek – cseremiszek, votjákok, mordvinok – népzenejét gyűjteni Bereczki Gábor nyelvészrel együtt, aki nyelvük ismeretében egyrészt beszélni tudott az ottaniakkal, másrészt leírta a gyűjtött dalok szövegét. 1957 és 1979 között számos alkalommal jártak a Volga-vidéken: az eredmény egyrészt több ezer dallam felvétele volt, másrészt az a fölfedezés, hogy a népzeneire legalább olyan erős hatással van az együttélés, mint a nyelvrokonság. Vikár és Bereczki végül areális kutatást végzett a Volga-vidéken, nemcsak az ott élő finnugor nyelvű, hanem a hol velük keverten, hol a közelükben élő török népek zenéjével is foglalkoztak. A kutatás legfontosabb eredményeit a Cheremis Folksongs (1971), a Chuvash Folksongs (1979), a Votyak Folksongs (1989) és a Tatar Folksongs (1999) című kötetek, a Finnugor és török népek zenéje (1984:

három lemez és a hozzá tartozó füzet, majd 1996: CD) mutatja, valamint az Erdők éneke / Metsien laulu / Songs of the forest / Pesznya leszov című, Szíj Enikővel közösen készített kiadvány (Corvina, Bp., 1985), amely 10 finnugor nyelvű nép dalait tartalmazza. A Finnugor és török népek zenéje című lemezkiadvány felvételein 3 finnugor (mordvin, votják, cseremis) és 3 török (csuvas, tatár, baskír) nép dalai hallhatók, a hozzá tartozó füzet magyar és angol nyelven bevezetőket és információkat tartalmaz az egyes népek zenéjéről, és számos dal kottás lejegyzése is látható benne. Az Erdők éneke c. kötet az eredeti nyelven kívül magyar, finn, angol és orosz fordításban, kottákkal együtt teszi hozzáférhetővé 10 finnugor nyelvű nép 100 dalát. Vikár ezeken kívül is igen sokat tett e zenei anyag ismertté válásáért és népszerűsítéséért számos publikáció és előadás formájában. A Volga-vidéken neve Bereczki Gáboréval együtt ma is ismert és tisztelt, tudják, hogy milyen sokat köszönhetnek neki archaikus zenei kultúrájuk megmaradása és terjesztése tekintetében.

Emlékét tisztelettel és szeretettel megőrizzük.

Lázár Katalin

*

A mordvin irodalom

(fejlődése, művészi világképe)

Sokáig úgy gondolták, hogy a mordvinok Oroszország sok más népéhez hasonlóan 1917 októberéig nem rendelkeztek írásbeliséggel, nem volt sajtójuk és szépirodalmuk. Ez a vélekedés, sajnos ma is él. Az eddigi kutatások azonban arról tanúskodnak, hogy a mordvin irodalmi nyelveknek majdnem háromszáz éves története van. Egyes számítások szerint 1917-ig majdnem félszáz kiadvány jelent meg erza-, illetve moksa-mordvin nyelven. Szerzőik többsége a kazanyi nem-orosz tanítóképző tanárai és diákjai közül került ki. Egyes munkák vallási, hitterjesztő mások ismeretterjesztő jellegűek voltak. Ezen kívül különböző terjedelmű és tartalmú mordvin anyagok megjelentek orosz vagy nyugat-európai nyelvű kiadványok tucatjaiban is.

Külön is meg kell említeni olyan, A. F. Jurtovtól által kiadott fundamentális munkákat, mint a „Mordvin népköltészeti mutatóanyagok. Dalok erza és moksa nyelven.” 1. kötet (1882), „Mordvin népköltészeti mutatóanyagok. Mesék és találós kérdések a mordvin nyelv erza nyelvjárásán, orosz fordítással” 2. kötet (1883). 1897-ben látott napvilágot a moksa nyelvű kötet M. Je. Jevszjev szerkesztésében: „Mordvin

Család és rokonság nyelvek tükrében

Szerkesztette: Hidas Judit, Osváth Gábor, Székely Gábor. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2016. 225 l. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 186)

A Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 186. kötete ennek az értékes sorozatnak – sok egyéb munka mellett – az egyik leginkább az olvasók érdeklődésére számító egysége.

Szépe Györgyre emlékezik Szöllösy-Sebestyén András előszava (9–10), aki a nagy hatású professzor közvetlen és közvetett kollégáinak, ill. tanítványainak egyike. Ezután következik a három szerkesztő bevezetése *Célok és metódusok* címmel (11–15).

A *Rokonságnevek kilenc európai és három távol-keleti nyelvben című fejezetcím* (17) hibás: kötetünk tizennárom (tíz európai és három ázsiai) nyelvvel foglalkozik. Ezekben a részekben a magyar után az egyes fejezetek a nyelvek betűrendjében követik egymást (magyar, angol, finn, francia stb.), és érdekes módon a három ázsiai nyelv (japán, kínai, koreai) rokonságneveinek bemutatása egymást követi.

Az egyes fejezeteken belül többé-kevésbé egységes az alcímrendszer, ezek vonulata – a német, olasz, orosz, kínai, koreai nyelvi tények alapján – 1. Az egyenes ági leszármazás terminusai. 2. Az oldalági rokonság terminusai. 3. A szerzett rokonsági kapcsolatok terminusai. 4. A rokoni kapcsolatok megszűnésével, hiányával összefüggő kifejezések.

Más nyelvekkel kapcsolatban az alcímek a legkülönbözőbb szempontokat érintik, például a fejezetkezdő magyar Születés, vérrokonság, terminológia, az angol Előzetes megjegyzések a rokonsági elnevezések rendszeréhez, a finn és a francia A vérrokonság. A család és a rokonság fogalma, vagy pedig a Rövid előzetes a japán tiszteletiségi és udvariassági nyelvi rendszerről.

A vizsgált nyelvekben különféle táblázatokban mutatják be a szerzők az egyenes és az oldalági rokonsági kapcsolatok terminusait, és ezt követően magyarázatokat fűznek mindehhez. Néhány érdeklődésre számító kérdést az alábbiakban részletezek.

Az egyik a nők névváltoztatása házasságkötés után. A magyarban ha Kovács Júlia hozzámegy Kiss Pálhoz, a Kiss Pálné, a Kissné Kovács Júlia, a Kiss-Kovács Júlia, a Kovács-Kiss Júlia vagy a K. Kovács Júlia nevet választja, illetőleg megtartja leánykori Kovács Júlia nevét (52) (e lehetőségekhez közel áll – mint lentebb láthatjuk – a szerb névhasználat). Az angolban leggyakrabban az asszony követi férje vezetéknevét: Julia Barlowból – amennyiben Peter Smith-zel köt házasságot – Julia Smith (Mrs. Smith) lesz. Ennél az esetenél ritkábbak: Mrs. Peter Smith née (= 'szül.') Barlow, Julia Barlow Smith, Julia Smith Barlow (vagy Julia Smith-Barlow). Tukacs Tamás megállapítja, hogy az angolban a legritkábban tartja meg a feleség

ségére hívta fel a figyelmet prezentációjában. Varga Ildikó a két világháború közötti idősakra vetítve elemezte a magyar–finn–észt kulturális kapcsolatokat, a budapesti La Fontaine társaság példáján keresztül.

Mindezek mellett a második napon szerveztek egy műfordítói szemináriumot is, mely két fő részből állt. Először Pap Éva előadását hallgathatták meg a résztvevők, melynek címe: *Fordítás egykor és ma. Az előadó különféle fordításeleméleti kérdéseket vonultatott fel, többek között a fordítói felelősség, valamint a piaci viszonyok előidézte feszültségek problematikáját. Ezt követte Bába Laura előadása *Mi a túró az a puuro?* címmel, amely a reáliák fordíthatóságának kérdésével foglalkozott. A szeminárium résztvevőinek egy előzetesen megadott finn nyelvű prózai szövegen keresztül a gyakorlatban is alkalmuk nyílt a fenti kérdés megválaszolására. A programok végeztével Maticsák Sándor, a Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének vezetője megköszönte a szervezők munkáját, majd bejelentette, hogy szeretnék folytatni a frissen megújított hagyományt, így két év múlva Debrecen fog otthont adni a következő magyar–balti finn kontrasztív konferenciának. Elhangzott továbbá, hogy a szervezők az előadások válogatott anyagát szeretnék közzétenni egy új sorozat formájában. A konferencia a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezetével együttműködve jött létre. A szervezők emellett köszönettel tartoznak a rendezvény létrehozásában nyújtott támogatásukért az alábbiaknak: az Észt Köztársaság Nagykövetsége Bécsben, Finn Nagykövetsége (Budapest), Reguly Társaság, Eötvös Loránd Tudományegyetem. A konferencia a Suomi 100 jubileumi év programsorozatának hivatalos része.*

F. Gulyás Nikolett

*

népköltészeti mutatványok. Moksa dalok”. Ezek, valamint Paasonen finn tudós kiadványai („Mordvin népköltészeti mutatványok. 1. füzet 1891, 2. füzet 1894) jelentős lépést jelentettek a ténylegesen funkcionáló nemzeti írásbeliség és irodalom felé. Egyrészt megmutatták a nép alkotó erejét, másrészt ezen az alapon született meg a XIX. század végén az úgy nevezett parasztirodalom, amelynek legkiválóbb képviselői a Szamarai és a Szaratovi Kormányzóság erza falvaiból származó parasztok voltak: I. T. Zorin, R. F. Ucsajev, V. Sz. Szajuskin, I. A. Cibin. Az ő visszaemlékezések, történetek, elbeszélések formájában megvalósuló munkásságuk jelentette az átmenetet a népköltészből a szépirodalomba. A parasztírók már nem mesélők és énekesek voltak, hanem olyan emberek, akik tisztában voltak azzal, hogy ők műveik szerzői.

Az A. A. Sahmatov orosz akadémikus által szerkesztett Mordvin etnográfiai gyűjtemény (1910) tartalmazza a legteljesebb formában a parasztírók alkotásait. Ez a 848 oldalas irodalomtörténeti jelentőségű kötet, amely erza-mordvin és orosz nyelven jelent meg az első lépés a nemzeti szépirodalom megeremtése felé. A népköltészből a szépirodalomba való átmenet határán áll a Szimbirski Kormányzóság egyik kis falujából származó M. Je. Jevszjev „Mordvin esküvő” c. műve. Ebben az esetben a népi gyémánt egy tehetséges csiszoló kezébe került, így a „Mordvin esküvő” a nemzeti irodalom kincse lett, amely realiztikusan ábrázolta a nép életét.

A továbbiakban, Sz. V. Anyikin, Z. F. Dorofejev, V. V. Bazsanov, D. I. Morszkij, A. Ja. Dorogojcsenko, A. I. Zavalisin, M. P. Geraszimov, Sz. Sz. Kondruskin munkásságában már megjelennek a szépirodalom európai formái. Különböző okok miatt ezek az írók oroszul írtak. A mordvin írásbeliség akkor már kiharcolta a létezéshez való jogot, de ez hivatalos megerősítést nem kapott, ezért a mordvin szépirodalom orosz nyelven született meg. A mordvinok megőrizve anyanyelvüket jól elsajátították az orosz nyelvet is. Az hogy oroszul írtak nem szakította el az írókat gyökereiktől, népük problémáitól, megmaradtak nemzeti irodalmároknak.

1917 októbere után a nemzeti kultúra fejlesztéséről szóló bolsevik jelszavak lehetővé tették számukra, hogy anyanyelvükön írjanak olyan műveket, amelyek a forradalom céljait, a kulturális felemelkedést, az oktatást és a tudományt szolgálták.

Az erza és moksa nyelvű mordvin irodalom megeremtésében és elterjesztésében fontos szerepet játszottak a nemzeti újságok és folyóiratok. A mordvinoknak nem volt könnyű megeremteni saját időszakos sajtójukat, hiszen abban az időben szétszórtan, Oroszország tizenegy kormányzóságában éltek. Az újságok és folyóiratok mellett levelezők működtek, akik a nép köréből kerültek ki. Sokan közülük később ismert írók lettek. Sok különböző műfajban kipróbálták erejüket. A nemzeti sajtó első tíz évében a kezdő íróknak több mint 600 műve jelent meg a sajtóban. A szerzők az orosz és a világirodalom mellett népük hagyományaira is támaszkodtak. Műveik nagy része persze távol állt a művészi tökéletességtől, általában agitatív jellegűek voltak, és arra törekedtek, hogy a nép nemzeti, politikai

és lelki öntudatának kialakulását bemutassák. E művek legjobbjai növekvő művészi színvonalról tanúskodtak és megfeleltek a kor szükségleteinek és ízlésének.

Az 1930-as években tovább fejlődött a mordvin irodalom, gazdagodott műfajilag és tematikájában is. Jelentős lépést tett a művészi érettség felé. Magas művészi színvonalú alkotások születtek az irodalom mindhárom műfajában. Ekkor írta T. A. Raptanov az első mordvin regényt „Csihan pando alo” (= A Csihan hegy alatt) címmel.

A háború előtti évtized egyik legnépszerűbb alkotása volt V. M. Kolomaszov „Lavginov” c. regénye. Az író komikus formában ábrázol egy abban az időben újnak számító témát, az ember nevelését a családban. Kolomaszov művét az 1920-1930-as években egy sor befejezett és befejezetlen verses és prózai regény előzte meg. Ezen az alapon jogos a mordvin irodalmat a fiatal írásbeliségű oroszországi népek irodalmi között úttörőnek tekinteni a regény műfajában.

A mordvin irodalom fejlődésében, gazdagodásában fontos szerepet játszott a fordításirodalom. Rövid idő alatt hazai és külföldi klasszikusok műveinek tucatjait fordították le erza és moksa nyelvre.

Nehéz megmondani, vajon magasabb színvonalat ért volna el a mordvin irodalom a személyi kultusz és a „nagy törés” időszaka nélkül. Sok tehetséges, önálló véleménnyel rendelkező mordvin író lett megtorló intézkedések áldozata: F. M. Csesznokov, Ja. P. Grigosin, A. I. Zavalisin, M. P. Geraszimov, D. I. Morszkov, P. I. Levcsajev, V. I. Viard, Ja. Ja. Kuldurkajev, Sz. Z. Platonov, Sz. A. Szalgyin és mások.

1941 és 1945 között, a Nagy Honvédő Háború éveiben az ismert okok miatt nem születtek jelentős művek. De már az első háború utáni évtizedben megjelentek olyan művek, amelyek a hazai és a külföldi olvasók számára is elérhetővé tették a mordvin irodalmat. Moszkvában jelent meg oroszul a „Mordvin költészet” c. antológia (1948) és P. Sz. Kirillov verseinek gyűjteménye („Versek” 1952). Budapesten jelent meg a „Szovjet költészeti antológia”, többek közt F. I. Bezubovaja, Artur Moro és Nyikul Erkaj erza költők verseivel.

A fejlődés újabb fokára lépett a mordvin próza is. Oroszul is megjelent A. Z. Antonov regénye (Egységes családban 1954), ami a mordvin háborús regény megszületését is jelentette. 1953-ban jelent meg az első regény moksa nyelven: „A széles Moksa-folyó”, szerzője T. A. Kidrjaskin, ez két év múlva oroszul is olvasható volt. Számos város színpadán játszották G. Ja. Merkuskin darabjait („A nép nevében” 1955, Hajnalban 1957).

Az 1950-es évek második felében új korszak kezdődik a mordvin irodalom fejlődésében. A tisztán szépirodalmi műfajok mellett elterjedt a publicisztika, az esszé és a memoárok. Erősödött az irodalom analitikus, feltáró jellege.

Az 1980-as évek második felétől a mordvin irodalom megszabadul a szovjet mítoszoktól, helyüket a világnézet archaikus-pogány elemei foglalják el. Megfigyelhető az a tendencia, hogy a mordvin írók a forradalmi témák helyett népük sokkal korábbi múltjával foglalkoznak, az erzák és a moksák történelmi sorsával. Arra

lehetséges magyar fordításairól, valamint a felmerülő problémák megoldásairól szólt. Végezetül Kelemen Mária néhány kalevalai motívumot mutatott be József Attila lírájában.

Az esti első szekcióban szintaktikai témájú prezentációkat hallhattunk. Horváth Laura a finn és a magyar inchoativitást vizsgálta nyelvtörténeti szempontokat is felvonultató korpuszvizsgálata alapján. Kugler Nóra és Minna Jaakola kognitív szempontból elemezte az evidencialitás nem lexikalizálódott kódolási módjait a finnben és a magyarban. A lív nyelv helyviszonyragjairól szólt Miina Norvik előadása, melyhez témájában szervesen kapcsolódott Andrei Călin Dumitrescu prezentációja, amely tipológiai szempontból hasonlította össze a magyar és a finn helyviszonyragok rendszerét. A második szekcióban elsőként Juhan Sütiste és Sárközy György életművének összehasonlítását mutatta be Takács Tímea. Ezt két észt–magyar művelődéstörténeti ismertetés követte. Benedek Nóra a testvérvárosi kapcsolatokat vizsgálta 1945–1991 között, míg Kövesdi Lilla a külföldi utazások kérdését mutatta be a két területen az 1970-es és az 1980-as években. Végezetül Egey Emese részletesen ismertette Jungerth Mihály fordulatokban bővelkedő pályáját. Az első konferencianapot követő vacsorán felolvasták a rendezvény két fővédnökének, Észtország és Finnország nagyköveteinek üdvözlését.

A második napon a konferencia három szekcióban kínált programokat. Az első szekcióban ismét az idegennyelv-oktatás szerepelt fókuszban. Dabóczy Katalin interjúkat tartalmazó vizsgálatának eredményeit mutatta be, melyben a finnországi kétnyelvű családok nyelvi attitűdjeit vizsgálta. Vinkler Andrea előadásában saját tapasztalatain keresztül ismertette a finn oktatási csodát, ennek nyomán összevetette a magyar és a finn oktatási rendszer főbb jellemzőit. Utolsó előadónak Marju Ilves mutatott be egy, a finnül tudók számára kidolgozott észt oktatási programot. A másik szekcióban Anja Keränen előadását hallhattuk az improvizáció szerepéről a finn nyelv oktatásában, Jankó Szép Yvette tolmácsolásában. Ezt követte Pomozi Eda prezentációja, melyben az előadó érdekes szemiotikai párhuzamokat vont az észt kesztyűk, valamint a magyar mézeskalácsok között. Végezetül Szymon Pawlas mutatta be történeti kontextusban a magyar és egy sor balti finn nép címereit és zászlóit. A délutáni szekcióelőadások előtt az érdeklődők részt vehettek egy túrán a kampuszon, melyet Szij Enikő vezetett.

Délután az első szekcióban lexikológiai témájú prezentációk hangzottak el. Anna Grzeszak részletesen bemutatta a legkorábbi magyar, finn és észt szótárakat és azok főbb jellemzőit. Földesi Eszter a tallinni utcanevekről, míg Takács Judit és Maria Sarhema a szlengben előforduló, tulajdonnévi eredetű, ’ember’ jelentésű szavakról tartott előadást. Végezetül Mínya Károly részletesen bemutatta a neologizmusok típusait, valamint az egyes csoportokba való besorolásuk kritériumait. A második szekcióban először Pomozi Péter ismertette az első, teljes egészében fennmaradt, (dél)észt szövegeket is tartalmazó könyv, az Agenda Parva helyesírását, valamint a könyv művelődéstörténeti jellemzőit. Tóth Szilárd a magyar–balti finn kontrasztív kutatások egy eddig elhanyagolt területének, a nyelvi tájképek vizsgálatának lehető-

tematikájú lesz, mivel a szervezők több tudományterület, így a nyelvészet, irodalom, művelődéstörténet, történelem, néprajz témakörében vártak előadásokat.

A konferencia első napján a Finnugor Tanszék vezetője, Klima László, majd az ELTE képviselőjében Borsodi Csaba dékánhelyettes köszöntötte a vendégeket. Ezt követte Pusztay János plenáris előadása, amely előtt az előadó ismertette a korábbi magyar–finn és magyar–észti konferenciák történetét. Az előadás témája a magyar és a balti finn népi imádságokban és ráolvasásokban fellelhető hasonlóságok voltak, különös tekintettel a pogány és a keresztény motívumok spontán vagy szándékos keveredésére a népköltészetben.

A munka ezután két szekcióban zajlott⁹: az elsőben fonetikai és (mor)fonológiai, a másodikban pedig kontrasztív irodalomelméleti és fordításelméleti előadások hangzottak el. Alberti Gábor és Farkas Judit generatív grammatikai keretben vizsgálták meg az ősmagyar korban lekopott – vagy annak tartott – tövéghangzók kérdését. Fejes László előadásának témája a finnségi és a magyar nyelvek magánhangzó-harmóniájának neutralitása volt, melyben a szerző Kiparsky és Pajusalu tipológiájának egy problémájára világított rá a magyar nyelv példáján keresztül. Kubinyi Kata és Terhi Paasch előadása fonetikai és fonológiai szempontból vetette össze a magyar és a finn *v* és *j* fonémákat, amelyeket az adott nyelvek leírásai eltérően kezelnek. Végezetül Alberti Gábor és Linda Ouma összehasonlította a magyar és a finn Px és Vx sorokat, és előbbieket atipikus formáira kívántak magyarázatot adni.

A második szekcióban először G. Bogár Edit ismertette egy sor finn bűnügyi regény magyar fordításával kapcsolatos műfaji problémákat, ezt követően Jankó Szép Yvette előadása következett a kortárs finn színház egy speciális irányzatáról, az önreflexív darabokról, valamint azok fordíthatóságának kérdéséről. A következőben is finn–magyar kontrasztív témájú előadásokat hallhattunk: Molnár Bodrogi Enikő előadásában Áprily Lajos és Bengt Pohjanen természetszimbolikájának, míg Mika Halliläében Nádas Péter és Leena Krohn egy-egy művének összevetése szerepelt.

Az ebédszünet után a Helsinki Egyetem tanára, Riho Grünthal tartott plenáris előadást *A beláthatatlan nyelvrokonság: elmélet és valóság* címmel, melyben szembeállította a megtapasztalható és az általa konstruálnak nevezett, tehát a laikusok számára nehezen érthető nyelvrokonság fogalmát. Utóbbi terminus miatt az előadást izgalmas és heves vita követte.

Délután az első szekcióban az idegennyelv-elsajátítás és -oktatás szerepelt a középpontban. Babinyecz Erika a magyar nyelv finnországi oktatását vizsgálta, míg Panka Erzsébet előadása a finn tranzitív kifejezések elsajátítását elemezte magyar és német beszélők körében. Ezt követően Vigh-Szabó Melinda ismertette az észti mint idegen nyelv oktatásának főbb módszereit és munkaformáit. A másik szekció első előadója, Outi Tanczos a nyelvi udvariasság kifejezési formáit vizsgálta magyar és finn nyelvtanulók esetében. Balázs Renáta előadása egy Salmela-novella

készítenek, hogy elgondolkozzunk: kik vagyunk? honnan jöttünk? miért vagyunk? miért jöttünk erre a bűnös földre? Ez annál is aktuálisabb, mert különböző körülmények miatt egy valaha milliós nép, amely tehetségek tucatjait adta a világnak és a nép- és műköltészet semmihez sem hasonlítható kincsesládával rendelkezik, ez a nép évről évre fogy. Az írók népük kultúrájának legősibb forrásaihoz fordulnak, hogy kortársaik szívében felébredjen a nemzeti és lelki újjászületés reményét és nemzeti öntudatukat. E folyamat jellemző vonása, hogy különböző irodalmi műfajok formájában jelenik meg.

Az irodalmi és társadalmi helyzet megváltozása a publicisztikai műfajoknak és műveknek is köszönhető. A peresztrojka kezdete óta sok mordvin irodalmár kötelességének tartja, hogy kimondja véleményét a mai kor lényeges problémáiról, népe és országa történelmi múltjáról.

Nemcsak kortársaikhoz, hanem a jövő nemzedékeihez is fordul esszéjében L. T. Nagykin (1934–1992), a „Masztorava” nemzeti egyesület egyik alapítója és vezetője. „Összegyűjtjük-e a köveket?” kérdezi művének címében (1991). És az egyenes kérdésre egyenes választ ad: „Gyerünk, gyűjtsük össze a köveket, hogy megerősíthessük a Mordvin templom alapjait, építsük fel leomlott falait, emeljük új kupolákat. Jó lenne, ha az egész világ...” A szerző kifejezi fájdalmát és félelmét a jelenlegi helyzet és népe jövője miatt, hiszen létszáma évről-évre csökken és az emberek elveszítették nemzeti büszkeségüket.

Nem kevésbé felindultan nyilatkozik a nemzeti problémákról „Évszázadok hangja” c. esszéjében (1993) M. I. Brizsinszkij (sz. 1951). Ő történelmi szempontból vizsgálja a kérdést. Elmélyült elemzést ad a mordvinok távoli múltjáról, tudományos alapossággal tárja fel e nép keletkezését, foglalkozik a mordvin szó jelentésével, és olyan következtetéseket von le, amelyek cáfolják a mordvin etnikummal kapcsolatos korábbi nézeteket.

Köztársaságunk kulturális életének jelentős eseménye volt A. M. Saronov „Masztorava” c. eposzának megjelenése (1993). Az eposzt erza, moksa, orosz, magyar és finn nyelven is kiadták. Az eposz központi alakja a mordvinok legnagyobb hőse, Tyustya fejedelem. Rajta és a többi hősen keresztül mutatja be a szerző egy egész nép valóságos életét, világnézetét, kultúráját, hősi epikáját, esztétikáját, erkölcsét, filozófiáját, pedagógiáját, az égi istenek panteonját a világ teremtetésétől, és a föld benépesítésétől egészen a középkorig.

Nem kisebb érdeklődést váltottak ki az olvasók körében egyes regények is: K. G. Abramov (1914–2008) „Purgaz” (1988), A. M. Doronyin (1947–) „A harangok árnyéka” (1996), illetve „Kuzma Alekszejev” (2001) c. műve. K. Abramov alkotása a mordvinok életét ábrázolja a XII. század végén és a XIII. század elején. A szerző művésziileg meggyőző módon mutatja be a távoli múlt képeit, mesél népe történetének megrázó eseményeiről.

A mordvin próza legjobb alkotásai közé tartozik A. Doronyin „A harangok árnyéka” c. regénye is, amelyet a Mordvin Köztársaság Állami Díjával tüntettek ki. Ez a terjedelmes, több szintű műalkotás azokat a XVII. századi eseményeket

⁹ Az előadások absztraktjai itt olvashatók: http://finnugor.elte.hu/index.php?q=kv2017_program

mutatja be, amelyek az orosz ortodox egyház reformjához kapcsolódtak. A történet középpontjában az erza származású Nyikon pátriárka áll. Tehát egy olyan nép képviselője, amelyik abban az időben még alig ismerte Krisztust, és ragaszkodott saját isteneihez még hihetetlen áldozatok árán is.

Ilyen áldozat volt a XIX. század elején a Nyizsnyij Novgorodi Kormányzóságban élő erza parasztlázadása is, amelyet a cári rendszer kegyetlenül leverett. „Kuzma Alekszejev” c. regényében A. Doronyin olyan népet mutat be, amelyik a hatalmasok erőfeszítései ellenére is megőrzi büszkeségét, lelki függetlenségét, nemzeti öntudatát. Társadalmi és lelki szabadságra törekszik, ragaszkodik hagyományaihoz, vallási szertartásaihoz, méltósággal viszonyul a nemességhez és a papsághoz. A szerző nemcsak negatív oldalait mutatja be a keresztény hitre térítésnek. Ez ugyan az erzák és a moksák elnyomásának eszköze volt, de egyben közelebb vitte őket honfitársaikhoz és más népekhez is, lehetővé téve a közös fellépést.

Ez jelenik meg K. Abramov „A szabadságért” (1989) c. regényében is, amely a Sztjepan Razin vezette XVII. századi parasztfelkelést mutatja be.

Örvedetes látni, hogy a mordvin regényírók nemcsak a múlttal foglalkoznak, hanem a jelen problémáival is. Ezt bizonyítják olyan művek, mint A. M. Doronyin „A fűrj mezei madár”, A. I. Brizinszkij „A szerelemnek saját színe van” és Je. V. Csetvergov „Ványecska” c. regénye. Szerzőiket a mai erza falu problémái izgatják, a hősök erkölce, a korábban igaznak tartott dogmáktól való megszabadulás. Mindegyik szerző a maga módján ábrázolja ezeket a jelenségeket. A. Brizinszkij a klasszikus példát követi, vannak nála főhősök és mellékszereplők, akiknek a konfliktusai viszik előre a cselekményt. A. Doronyinnál nincs főhős, aki irányítaná és jó útra terelné a többieket. Nála minden szereplő egyenrangú, akit belső tulajdonságai különböztetnek meg a többiektől. Je. Csetvergov „Ványecska” c. regényében a főhős határozza meg a cselekmény mozgását, rajta keresztül rajzolódik ki az erza falu élete, ismerjük meg gazdasági és erkölcsi hanyatlásának okait.

Az említett regények sajátosága a polifónia, az epikus és lírai, a tragikus és komikus elemek összekapcsolása. Külön szint kölcsönöznek az elbeszélésnek az élő természet képei, az érdekes néprajzi részletek, és az ízes népnyelv. Ez sikeresen közvetíti a hazai táj színeit, az erza élet sajátos vonásait, a kortársak jellemét és beszédét. Sok jó hasonlat, közmondás és szólás van elszórva (mint a gyöngyök) e regények lapjain, ezzel is gazdagítva a mai mordvin regényírást.

Sok érdekes és figyelemre méltó vonás figyelhető meg a mai mordvin novelákban és elbeszélésekben is. Továbbra is jellemző rájuk a klasszikus hagyományok felhasználása, de posztmodern jelenségek is felfedezhetők bennük.

Az elmúlt két évtizedben jelentős mértékben fejlődött a mordvin költészet is. A versek tartalmasabbá, kifejezőbbé és változatosabbá váltak, nemzeti jellegük felismerhető. Mind az idősebb, mind a középnemzedék (és az úgy nevezett új

mege erősítik a régi török jövevényszavaknak a magyar szókinccs bővítésében játszott szerepére vonatkozó korábbi elképzeléseket, de azt is látjuk, hogy arányuk csak töredéke az ősi eredetű szavakénak, a B és C vizsgálat anyagában (vagyis véletlenszerűen kiválasztott szövegekben) 10% alatt marad. Vagyis az etimológiai statisztika egyáltalán nem támasztja alá a magyar nyelv török rokonságával kapcsolatos naiv elképzeléseket.

A magyar nyelv etimológiai statisztikájával foglalkozó írások sorát azzal a megnyugtató következtetéssel zárhatjuk le, hogy az elvégzett vizsgálatok a szókinccs vonatkozásában egyértelműen igazolják: anyanyelvünk a finnugor (pontosabban) az uráli nyelvcsaládba tartozik. A még mindig kételkedőknek azt tudom ajánlani, hogy végezzenek saját kutatást e tárgyban. Megkönnyíti dolgukat, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézetének honlapján megtalálható az ősi szavaink etimológiáját tartalmazó Uralonet nevű adatbázis, illetve az Intézet Szótári Osztályának honlapjáról letölthető az Új Magyar Etimológiai Szótár. Ezek segítségével alátámaszthatók, vagy esetleg korrigálhatók az általam közölt adatok.

Csúcs Sándor

*

Finnugor zászlók és evidencialitás

Magyar–balti finn kontrasztív konferencia az ELTE-n

Az ELTE Finnugor Tanszékén felmerült az ötlet, hogy folytatni kellene az egykori szombathelyi Uralisztikai Tanszék által életre hívott magyar–észti, valamint magyar–finn kontrasztív konferenciasorozatot.⁸ Az esemény különös aktualitását Finnország és Észtország önálló államiságának 100 éves évfordulója adta. A korábbi, Pusztay János által szervezett két konferenciasorozat az ELTE-n egy közös rendezvény keretében folytatják, így május 26–27. között *Magyar–balti finn nyelvi és kulturális összehangolások/Kaukovertailuja/Kaugvõrdlusi/ Comparative aspects of Hungarian and Finnic: Languages and Cultures 2017* néven zajlott le a nemzetközi kontrasztív konferencia.

A kétnapos konferencián 39 előadás hangzott el, az előadók öt ország 16 intézményéből érkeztek, a prezentációk nyelve magyar, finn, észt és angol volt. Arra már a felhívás alapján számítani lehetett, hogy a rendezvény nagyon változatos

⁸Előbbi konferenciák anyaga a *Folia Estonica*, míg az utóbbiaké a *Specimina Fennica* sorozatban jelent meg Pusztay János szerkesztésében.

	A	A%	B	B%	C	C%
ősi	625	61,0	643	66,0	749	67,0
?ősi	61	6,0	60	6,0	69	6,1
hangutánzó, hangfestő	12	1,0	55	5,6	56	5,0
jövevényszó	222	22,0	125	12,8	130	11,6
ismeretlen eredetű	102	10,0	94	9,6	115	10,3
összesen	1022	100,0	977	100,0	1119	100,0

Megjegyzések a táblázathoz:

A = ezer leggyakoribb szavunk etimológiai statisztikája

B = a 2016-os vizsgálat eredményei

C = a 2017-es vizsgálat eredményei

ősi = biztosan az uráli, finnugor vagy az ugor alapnyelvből származó szó

Mint a táblázatból látható a B és C oszlop között csak minimális különbségek vannak, ezek tehát kölcsönösen megerősítik egymás eredményeit. Kétségtelen, hogy az A oszlop számai bizonyos esetekben eltérő képet mutatnak. Kiseb az ősi eredetű szavak és a hangutánzó, hangfestő szavak aránya, nagyobb viszont a jövevényszóké. Úgy gondolom a különbségeket a feldolgozott szövegek műfaja indokolja. A B és C vizsgálatban túlnyomórészt szépirodalmi szövegek szerepeltek, míg az A vizsgálat a Magyar Nemzeti Szövegtár anyagán alapul. Ebben a szépirodalmi szövegek aránya csak 20%, a sajtószövegeké 45%, a tudományos és hivatalos szövegeké együtt 25%. Teljesen nyilvánvaló, hogy a két utóbbi szövegtípusban sokkal kevesebb hangutánzó, hangfestő szót és sokkal több idegen eredetű szót használnak, mint a szépirodalmi szövegekben. El lehetne végezni a Magyar Nemzeti Szövegtár szépirodalmi anyagának etimológiai elemzését is. Az feltehetőleg a B és C oszlopéhoz hasonló eredményeket adna.

Vessünk egy pillantást a jövevényszavakat bemutató táblázatra is.

	A	B	C
iráni	12	3	16
régi török	73	62	47
szláv	54	25	24
latin	36	20	9
neo-latin	14	7	4
német	18	6	1
vándorszó	11	2	14
összesen	222	125	130

Ebben a régi (honfoglalás előtti) török jövevényszavak képezik a számszerűleg legnagyobb csoportot. Aránya A 7,1%, B 6,2%, C 4,2%. A számadatok

hullám) képviselői is a mai valóságból indulnak ki, a művészi kifejezést korunk igényeihez szabják.

Az elmúlt száz év mordvin költészetének krónikája a „Mordóvia költői hangja” c. három kötetes gyűjtemény (2001). Majdnem száz költő szerepel benne a régen elhunytaktól azokig, akik most teszik meg az első lépéseket a költészetben. Ennek a kiadványnak az ismeretében nehéz lenne a „fiatal írásbeliségű mordvin költészet” kifejezést használni. Meggyőződéssel mondhatjuk, hogy ez a költészet kiállta az idő próbáját, magával hozva a harmadik évezredbe a humanista elveket, a jó és az igazság melletti kiállást és a rossz elvetését.

Az idősebb nemzedék költői (és sokan a középnemzedékből is) megőrizték költészetük publicisztikus jellegét. Igaz, lényeges változtatásokkal. A hurrá optimizmus és a nép hősiességének munkájának dicséretét a kiábrándultság váltotta fel. A költők élesen tiltakoznak a mai Oroszországra jellemző negatív jelenségek ellen. Ez teljesen érthető. Ők a szovjet rendszer neveltjei, akik hűek maradtak korábbi eszméikhez és élesen reagálnak az újra, ami nem felel meg elképzeléseiknek a jóról és az igazságosságról. Ezért hangjuk időnként bánatosná válik, mint pl. V. N. Korcseganov (sz. 1941) versében: „Belefáradtam az életbe és az örökös kétkedésbe.”, továbbá: „Milyen hazának áldoztam fel magam? ... Hol a hazám, ami elárult engem?...”

Még változatosabb színekkel ábrázolják az életet a fiatalabb nemzedék költői. Sokan közülük kétnyelvű költők, ugyanolyan jól írnak oroszul, mint az anyanyelvükön. Tehetséges mesterek, akik érzik a szó ízét, látják, megértik és feltárják az élet nagyságát és bonyolultságát. Úgy tűnik, lírájukban a leghétköznapibb dolgok valamilyen titokzatos, kozmikus jelentést kapnak. Így például A. V. Arapovnak (1959–2011) a köztársaság érdemes költőjének „Augusztus” c. versében (a „Lendület” c. kötetben, 2001): „Egy korty csenddel ajándékoztál meg, egy zöld bokorral az esti hűsben, rövid, szomorú álmokkal a csillaghullás fényében.” Ilyen sorok csak igazi mester tollából születhettek. Vagy ez: „Mint a frissen fejt tejet, óvatos kortyokkal iszom a kék napot a felhők alatt.” Csak egy hasonlat és egy metafora, és mennyi expresszivitás és képszerűség! Éppen ez a képszerűség vált ki az olvasó szívében lelkesedést és könnyed repülést, arra készíti, hogy észrevegye maga körül a szépséget és örüljön az életnek. A költőnek a „Vajgel” (= Hang), a „Valma” (= Ablak), a „Mejle” (= Azután), valamint a „Lendület” és a „Gesztus”¹ c. kötetekben megjelent versei olyan mély érzelmeket fejeznek ki tökéletes formában, hogy egy sorba állíthatók a legismertebb hazai költők verseivel.

A mai mordvin költők verseiben a legkülönbözőbb témák jelennek meg: élet és halál, szerelem és gyűlölet, kedvesség és kegyetlenség, hazafiság és árulás, hősiesség és gyávaság stb. Lírájuk egyúttal megrázó beszélgetés az olvasóval a bejárat utatról, saját népük, Oroszország és a világ sorsáról. Gondolatok arról, amit átéltek

¹ Úgy tűnik, hogy ez a két kötet orosz nyelvű verseket tartalmaz. (A fordító megjegyzése.)

és éreztek életútjukon. A versek stílusa megfelel a választott témának, a gondolatok filozófiai mélységének.

Az utóbbi évek mordvin költészetében jelentős eredmény I. A. Kalinkinnak Mordóvia kitüntetett költőjének „Ava di lej” (= Az asszony és a folyó) c. verses regénye. Ebben a szerző egy erza falu életének bemutatásán keresztül visszatekint szülőföldje történelmére.

A drámairodalom köréből megemlíthető K. Abramov „Kavalony pize” (= A kányák fészke) c. satirikus komédiája (1988). Ebben a szerző bemutatja a pangás éveit, az akkori korrupcióban és kicsapongásokban elmerülő vezetők lelketlenségét és erkölcstelenségét. Hőseit satirikusan ábrázolja, akik a totalitárius rendszer letűnével kudarcot vallanak. A szerző azonban nem áll meg itt. Négy év múlva újabb komédiát ír „Bagirovny szamozo” (= Bagirov visszatérése) címmel. Ebben azt vizsgálja hogyan alakult hősei sorsa az úgy nevezett demokraták kormányzása idején. És arra vigasztalan következtetésre jut, hogy a rossz sokszoros mimikrire képes. Ezek a korábbi „felelős elvtársak”, a különböző Bagirovok és mások nem kerültek a „történelem szemétdombjára”. Elég gyorsan alkalmazkodtak az új körülményekhez, és a kommunisták vörös köpenyét a demokraták tógájára cserélték. Így a szerző ráébreszti a nézőket és az olvasókat, hogy a harc a társadalom gyökeres megújításáért nem ért véget. A rossz, amit ezek az emberek képviselnek nem valamilyen absztrakt fogalom, hanem befolyásolja az egyes ember sorsát. Ezért természetes, hogy az éles satíra mellett tragikus elemek is vannak a műben.

A satíra és a tragédia együttes megjelenése különösen a társadalmi drámában mutatható ki. Ez a műfaj nagyon erősen jelen van a mordvin drámaírásban. Az írói módszerek eltérők, de a szerzők mindegyik darabban gondosan elemzik a pangás időszakában keletkezett és ma még visszataszítóbb jelenségeket: a korrupciót, az állam meglopását, a protekcionizmust, a megvesztegethetőséget, a kábító szerek használatát, az iszákosságot stb. A rossz behatolt az emberek lelkébe, kikezdte az öntudatukat, erkölcsi elveiket és kiirtott belőlük minden emberit. A szerzők következetesen bemutatják a visszaesést, ami katasztrófához vezet. Ez arról tanúskodik, hogy érzik az idők pulzusát és feltárják a társadalmi problémákat. Vitathatatlan, hogy a nemzeti dráma és általában az egész mordvin szépirodalom kiváló eredményeket ért el.

Ugyanakkor a mordvin irodalom számára továbbra is aktuális a finnugor, az oroszországi és a nemzetközi alkotó kapcsolatok megerősítése, a saját alkotások nemzetközi értékelése. Annak idején Magyarországon és Mordóviában gyakran készültek kölcsönös fordítások, méghozzá – és ez nagyon fontos – eredeti nyelvről. Magyarországon az erza és a moksa irodalomnak számos kiváló fordítója volt: Domokos Péter, Bereczki Gábor, Képes Géza, Tandori Dezső, Bede Anna, Rab Zsuzsa és mások. Mordóviában ezt a munkát elsősorban D. T. Nagykin professzor végezte. Az ő halála után – áldott legyen az emléke! – ez a közös munka feledésbe merült. Örvendetes, hogy az utóbbi időben magyar barátaink kezdemé-

ebben a globalizálódó világban észtil írni, vagy kifizetődőbb lenne az angol, esetleg orosz nyelv használata? Piret Viires határozottan az észtil nyelv mellett teszi le a voksát: véleménye szerint ez az, ami megkülönbözteti ezt a kis finnugor népet a többi néptől, és ez volt évszázadokon át identitásának, így fennmaradásának is záloga. „Ha észtil beszélsz, mi észtlnek tartunk”, zárta előadását a professzor asszony, újra megemlítve, hogy szeretettel várnak minden új észtil műfordítót, akiket mind az állam, mind az észtil nép örömmel támogat. Az észtil irodalom nagyon is életben van, minden nappal gazdagabb lesz, de a nemzetközi érdeklődés teheti minden eddiginél „élőbbé”.

Timár Bogáta

*

Újabb adalék anyanyelvünk etimológiai statisztikájához

Lapunk tavalyi évfolyamában két cikkben is foglalkoztam a magyar nyelv etimológiai statisztikájával (Finnugor Világ 2016/1: 24–29; 2016/2: 29–33). Az elsőben leggyakoribb ezer szavunk eredet szerinti megoszlását vizsgáltam, a másodikban véletlenszerűen kiválasztott rövid szövegekben előforduló szavak etimológiai statisztikáját ismertettem. Ez utóbbi vizsgálatot idén megismételtem, a korábbival azonos körülmények között.

Tehát ennek a cikknek az anyagát is a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakos hallgatói gyűjtötték össze. Név szerint: Alföldi Klaudia, Annár Ágnes, Bakos Apolka, Balogh Dávid, Baráth Tibor, Besenyei Veronika, Borza Eszter, Csapó Fruzsina, Dinnyés Éva, Dzsida Virág, Elek Pál, Illés Barbara, Molnár Márk, Nagy Regina, Nyári Ákos, Révész Enikő, Szabó Orsolya, Tánzos Kata, Torjai Zita, Varjasi Zita. Feladatuk is azonos volt az előző évvel: válasszanak ki egy tetszés szerinti, minimum ötven szóból álló magyar szöveget vagy szövegrészt, majd ennek szavait elemezzék és csoportosítsák eredetük szerint. Így egyrészt gyakorolhatták az etimológiai szótárak használatát, másrészt ennek a vizsgálatnak az eredményeit összehasonlíthattuk a tavalyiéval.

A hallgatók zömmel verses szövegeket választottak ki, a feldolgozott szövegek szerzői között megtalálható a magyar irodalom számos klasszikusa: Arany János, Jókai Mór, József Attila, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Dsida Jenő, Radnóti Miklós, Pilinszky János.

A három vizsgálat eredményét az alábbi összehasonlító táblázat mutatja:

Jaan Kaplinski, Doris Kareva, Elo Viiding vagy Hasso Krull, de a professzor asszony végig gondosan ügyelt arra, hogy ne terhelje hallgatóságát túl sok adattal.

A kortárs prózairodalomból a professzor asszony három kulcsfontosságú kötetet mutatott be, melyek meghatározták a 90-es évek új irányzatait: Jaan Undusk: Kuum; Mati Unt: Öös on asju; Peter Sauter: Indigo. Ezek a művek bizonyos értelemben új irodalmi trendeket indítottak: bevezették az addig ismeretlen posztmodern, illetve poszt-posztmodern szövegszerkesztési stratégiákat (az Öös on asju esetében azt a gyanút keltve néhány kritikusan, hogy az író végcélja a világ legunalmasabb könyvének megírása volt), az Indigo pedig egy egész generáció alaphangulatát ragadta meg fásult, nihilista, antihős-szerű főhősével, hasonlóképp, mint Amerikában Jack Kerouac. Sokak számára ismerős lehet Tõnu Õnnepalu, vagy (egyik) művésznevén Emil Tode neve, aki a Határország c. regényével lett világhírű, illetve Andrus Kivirähk, aki jellegzetes stílusával és fanyar humorával napjaink egyik legnépszerűbb észt regényírója.

A 90-es években megnőtt a történelmi regények népszerűsége. Jaan Kross jóvoltából a rendszerváltás előtt is jelentek meg történelmi regények, azonban a rendszerváltással megnőtt az igény a XX. század borzalmainak feldolgozására. Viivi Luik, Ene Mihkelson, és Jaan Kross is a szovjet idők, különösen a 40-es, 50-es évek eseményeit jeleníti meg történelmi regényeiben, melyek így értelemszerűen megterhelő olvasmányok, azonban jelentős szolgálatot tettek az észt népnek a múlttal való szembenézésben. A súlyos témák után könnyedebb vizekre evezünk, és említésre kerültek Észtország Frei Tamásai és Vass Virágai is: megismerkedtünk az észt szórakoztató irodalom fő egyéniségeivel, illetve megtudtuk, milyen marketingértékkel bír az, ha a szerző megjelenésében regénye főhősevé (egy börtönviselt bűnözővé) változtatja magát, mint Kaur Kender, vagy ha az író saját fehérműs képeivel reklámozza új könyvét, mint Kadri Kõusaar. (A válasz: segíti az eladásokat, de tartós sikert nem garantál.)

Az előadásorozat utolsó részében röviden bemutatásra kerültek azok az irodalmi körök, melyekben a legfiatalabb költőgeneráció képviselőit találjuk. Az irodalmi körbe való tartozás jellemző még napjainkban is Észtországban, ilyen például a Tartu NAK, vagy az Erakkond, melynek tagja a napjainkban nagyon népszerű Kristiina Ehin és Mehis Heinsaar is. A globális trendek hatására napjaink költői jellemzően már nem csupán az írott szöveggel igyekeznek megragadni olvasójukat és átadni az üzenetüket: szavalás közben gyakran táncolnak, verseiket éneklik, vagy egyenesen megzenésítik, a felolvasóesteket vetítésekkel, videókkal színesítik. Megjelentek természetesen az online irodalmi folyóiratok is, ezek közül talán a leghíresebb a Várske Rõhk (<http://va.ee>).

A globális világgal együtt Észtországba is begyűrűzött a kozmopolitizmus, és megszülettek az első olyan regények, melyek sem tartalmukban, sem szereplőikben nem kapcsolódnak Észtországhoz. (Pl. Hiram: Mõru maik c. regénye). Ez a jelenség, illetve az orosz-észt irodalom térnyerése során felmerül a kérdés: mit lehet észt irodalomnak nevezni? Létezik olyan, hogy valaki „lélekben észt”? Érdemes

nyezésére fontos lépés történt a kölcsönös alkotó kapcsolatok felélesztésére: lefordították erza és moksa nyelvre az ötven legszebb magyar verset és a tizenkét legjobb novellát. Ezek a fordítások négy kötetben jelentek meg Magyarországon. A dialógusnak persze kölcsönösnek kell lenni és nem folyhat egy harmadik nyelv (az orosz) közvetítésével. Ugyanez érvényes a fordítói tevékenységre az egész finnugor irodalmi-kulturális világban. Ha valamilyen formában megoldjuk ezt a feladatot, az azt jelenti, hogy még közelebb kerülünk egymáshoz, lelkiileg gazdagodunk és magasabb művészi szintre emeljük irodalmainkat.

Gyomin V. I.

Oroszból fordította: Csúcs Sándor

*

A mordvin dráma

A mordvin irodalom forrása, mint minden más irodalomé, a népköltészet. A nemzeti irodalom egyik műfajának, a drámának keletkezése a kereszténység előtti szertartásokkal és a folklórral kapcsolatos. A mordvinok mágikus, családi és naptári szertartásaiban megtalálhatók a dráma jellemző vonásai.

A kereszténység előtti időszakban a mordvinok sokat imádkoztak. Ha a közösség érdekében könyörögtek, akkor ebben az egész nemzetség, később az egész falu részt vett. De voltak családi könyörgések is. A leglátványosabbak a közösségi könyörgések voltak.

A könyörgések közös vonása, hogy négy tényezőt lehet bennük megkülönböztetni: a könyörgés tárgyát, helyszínét, végrehajtóit és rituáléját. A könyörgés tárgyát általában azok a szellemek és istenségek képezték, akikhez a különböző kérésekkel folyamodtak.

A helyszín gyakran a könyörgés típusától függött. A közösségi könyörgés erre a célra kialakított szent helyeken folyt. A kereszténység felvétele után ezeket a szent helyeket megsemmisítették. Ezután a mordvinok erdei tisztásokon, források mellett és más helyeken végezték a könyörgést.

A könyörgés végrehajtóitól függött az esemény lezajlása. A mordvinoknál nem voltak hivatásos (pogány) papok. A közösségi könyörgések alkalmával a legtiszteltebb és legalkalmasabb férfiak közül választották ki azokat, akik a papok szerepét betöltötték.

Itt szemmel láthatólag megjelennek a dráma elemei. A könyörgés végrehajtói előadói képességeiket felhasználva érzelmi hatást gyakorolnak a jelenlevőkre. A Sahmatov a „Mordvin etnográfiai gyűjteményben” így ír le egy pogány szertartást:

„Kiválasztottak egy öregembert. Az ő Nyiskepazukat. A könyörgés napján Nyiskepazuk felmászik a padlásra. A nép összegyűlik a házban és elkezdnek imádkozni. Így imádkoztak: „Nyiskipaz, Pokspaz, táplálónk, adj nekünk gabonát”. Erre Nyiskipaz a padlásról azt válaszolja: „Adok.” Megint kéri: „Nyiskipaz, Pokspaz, táplálónk, olyan vastag szalmája legyen, mint a kocsirúd.” – „Meglesz..” Így kéri mindazt, ami számukra jó.” (Sahmatov 1910: 57–58.) Az átélés mellett megjelenik a dráma egy másik fontos eleme is, a párbeszéd. Ez rövid, lakonikus.

A közösségi könyörgések hosszú utat tettek meg az egyszerű szertartástól a drámai cselekményig. Bennük olyan drámai elemek jelennek meg, mint a cselekmény, a dialógus, az átélés és a monológ. Az archaikus rituális könyörgések fokozatosan olyan formát öltenek, ami szorosan kapcsolódik a mezőgazdasági naptárhoz. A mordvinok főleg földműveléssel foglalkoztak, így naptáruk szoros kapcsolatban állt azzal. A naptári szertartások minden ciklusa tele van teátrális elemekkel. A téli ciklus nagyon gazdag, benne vezető szerepet foglalnak el a drámai elemek, amelyek távoli időkből származnak. Itt érdekes módon kapcsolódtak össze a természetéről alkotott pogány elképzelések és a keresztény hagyomány. Ez utóbbival a mordvinok csak a XVIII. század második felében kerültek kapcsolatba.

A „Rostuvany kudo” (= Karácsonyi ház) elnevezésű téli naptári ünnepen a rituális cselekmény dramatizált-énekes előadássá alakult át. Ebben fontos szerepet játszottak a jelmezek és az álarcok. A legfontosabb volt a „Rostuva baba” (= Karácsony anyó) jelmeze. „Ez egy kifordított bundából, egy női kaftánból, női fejdíszből (= pango) és bocskorból állt. Ez utóbbiból a földre lógott a kapca.” (Brizinszkij, 2003: 61.) Más jelmezeket is használtak: „Felöltöztetnek egy legényt medvének és táncra kényszerítik. Méhkast csinálnak: egy legényt körbetekernek szalmával és a sarokba állítják.” (Sahmatov 1910: 137.)

A játék, ami az egész ünnep gerincét alkotta színházi jelleget adott neki. Minden házban, ahova Karácsony anyó a kíséretével ellátogatott, jelmezekbe öltözve jeleneteket mutattak be az adott család életéből.

Az ilyen ünnepeken a jelmezek (maszkok) fokozatosan elvesztették mágikus-rituális szerepüket és a naptári ünnephez kapcsolódó szertartásból kialakult a népi színház. Ennek bizonyítéka a „Kstimany kud” (= Táncház), amely a „Karácsonyi ház” átalakult változata. A „Táncház” fejlődésében két szakaszt lehet megkülönböztetni: a századfordulón az énekes-táncos elem jellemezte, az 1920-1930-as években a kialakuló nemzeti dráma és színjátszás hatására műfajilag változatosabbá vált.

A tavaszi-nyári ciklus ünnepe volt a „Tundony szejeremat” (= Tavaszhívás), amelyet a jó termést szimbolizáló „Norovzsorcs” (= pacsirta) madárnak szenteltek és a „Tundony iljtyamo” (= Tavaszkísérés). Ezekben együtt jelentek meg a földműveléshez kapcsolódó régi szertartások, a karnevál, a jelmezek és maszkok és a dramatizált jelenetek.

Izgalmas és nem minden feszültséget nélkülöző folyamat volt az észtek népnek maga mögött hagyni a Szovjetunió zárt világát, és önálló államként beilleszkedni a globális körforgásba. Igaz volt mindez a gazdaságra, a közhangulatra, és az impulzusokra, melyek a lakosságot érték – nem beszélve a XXI. század információs forradalma hozta változásokról.

Mi is történt az észtek irodalmi életében a rendszerváltás és az ezredforduló környékén? Az első és legkomolyabb különbség a központi szabályozás eltűnése volt. A Szovjetunió tagállamként egyetlen kiadó és komoly cenzúra szabályozta a forgalmazható könyvek mennyiségét, mely korlátozott választékot, azonban magas minőséget garantált. Beszédes szám, hogy 1991 után hirtelen évi 20 000-re nőtt az újonnan kiadott könyvek száma, és bár ez a szám azóta 800-1000-re csökkent, még napjainkban is kb. 500 aktív könyvkiadó létezik az országban. A hirtelen kialakult verseny sok, eddig sikeres írótól vette el a biztos jövedelmet, és nem mindenki tudott alkalmazkodni a tényhez, hogy reklámra van szüksége ahhoz, hogy épp az ő könyvét vegyék meg az olvasók. Az írók ugyanakkor hamar ráéreztek a szabadság ízére: megtapasztalták, hogy akár nemzeti szinten is gondolkodásformáló erővé tudnak válni egy-egy megjelent művükkel, és ebben többé senki nem korlátozhatja őket.

Különleges színfoltot hozott be a fiatal országba az ún. „száműzetési irodalom” hazatérése: a szovjethatalom elől Svédországba, Norvégiába, az USA-ba, Kanadába, Ausztráliába emigrált észtek képesek voltak megőrizni saját nyelvüket és kultúrájukat a XX. század folyamán, és az ekképpen, száműzetésben született irodalom végre az anyaországban is elérhetővé vált. Ezzel párhuzamosan felértékelődött a fordítási irodalom is, mellyel kapcsolatban Piret Viires kiemelte, milyen jó helyzetben vannak a magyar olvasók: már a szovjet időkben is relatíve nagyszámú, jó minőségű észtek irodalom volt olvasható magyar nyelven, és ez a tendencia, részben hála az Észtek Intézet munkásságának, továbbra is fennáll. Az előadássorozat során különösen sokat olvastunk fel a Pluralica antológiájából, melyet igazi mesterműnek nevezett.

Nem szabad figyelmen kívül elmenni az „e-stonia” jelenség mellett sem: a technológiai forradalom éppen a rendszerváltás idején érte el Észtországot, így lehetőségük nyílt rá, hogy minden technikai fejlesztésből azonnal a legfrissebbet alkalmazzák. Ez olyan lehetőség volt, melyet az észtek maximálisan kihasználtak, és joggal büszkék rá. A world wide web behozta az észtek ember nappalijába a világot, és erre a változásra az egész ország optimizmussal és befogadással reagált.

Piret Viires óráról-óra végigkalauzolta hallgatóságát a jelentősebb irodalmi trendeken, illetve azok képviselőin, melyek a rendszerváltás környékétől kezdve formálták a közhangulatot. A 80-as évek rendszerkritikus punk mozgalmanak taglalása során punkzenét hallgattunk a YouTube-ról, de külön figyelmet kapott az etnofuturista irányzat, mely Észtországból indult, és bár ott csupán szubkultúrai jelentőségű maradt, több oroszországi finnugor köztársaságban meghatározó stílusiránnyá vált. Szó esett a már szinte klasszikusnak számító észtek költőkről, mint

A Finnugor Világ olvasói között sokan vannak, akik hasonló eseményeket szerveznek. Tapasztalataitok és a felhalmozódott tanulságok alapján mit üzenétek nekik?

Soha nem szabad feladnunk azon törekvéseinket, amelyekben hiszünk. Ha nem ma, és nem holnap, akkor majd holnapután jön el a napja annak, hogy álmaink megvalósuljanak. És azt se feledjük el soha, hogy nem vagyunk egyedül, még ha sokszor azt érezzük is – a finnugor világban különösen –, hogy széllel szemben kell eveznünk. Ha megtaláljuk azokat, akik éppen annyira elkötelezettek, mint mi, akkor egyszer csak azt fogjuk észrevenni, hogy a csónakunkban hirtelen már tucatnyi barát húzza velünk együtt az evezőket. Ez az én üzenetem.

Köszönjük a válaszokat, és további jó munkát kívánunk az egyesületeknek!

Sipos Mária

*

„Kas ma olen nüüd elus” – Piret Viires előadássorozata a kortárs észt irodalomról

„Kas ma olen nüüd elus” avagy „Most már élek?” – idézte Piret Viires, a Tallinni Egyetem professzora a poszt-posztmodernista Siim Nurklik, a legújabb észt költő-generáció egyik vezéralakjának szállóigéjét előadássorozata kezdetén. A hat előadásból és egy szemináriumából álló sorozat végére mi is bepillantást nyertünk a kortárs észt költők lelkébe.

Piret Viires az észt állam támogatásával látogatott el az ELTE Finnugor Tanszékére, a célból, hogy népszerűsítse az észt irodalmat külföldön, illetve észt művek fordítására motiválja a fiatalabb finnugrista generációt. Mint előadásából kiderült, az állam komoly erőket fordít az észt kultúra exportálására külföldön: amennyiben létrejön egy szerződés egy észt könyv kiadására vonatkozóan, teljes mértékben magára vállalja a fordítás költségeit. A taktika hatékony, mely komoly siker, hiszen nem könnyű az 1,3 milliós apró balti országnak hangot kapni a nemzetközi piacon. A kultúra finanszírozására is egy igazi „észtes” megoldást talált ki a törvényhozás: szerencsejáték- és alkoholadóból fedezik a nemzeti kulturális alapot, mely így, Piret Viires szavaival élve, sohasem kerül az alulfinanszírozás veszélyébe.

Érdeemes is odafigyelni az észt kortárs irodalomra, hiszen mint oly sok kelet-európai államon, Észtországon is rajtahagyta a nyomát a XX. századi történelem.

Az őszi ciklus legnépszerűbb ünnepe volt a „Tyejtyerenty pija kudo” (= A lányok sörháza). A mordvinok naptári szertartásaiban számos elem megjelent, amely a drámaművészet kialakulásához szükséges volt.

A családi szertartásokban is jelen vannak a népi dráma elemei. Ezek megfigyelhetők mind a házassági folklórban, mind a temetési szertartásokban.

A mordvin esküvőnek évszázadok alatt kialakult rituáléja van, amely szertartásos cselekedetektől és népköltészeti alkotásokból áll. Az esküvőnek dramatikus szerkezete van, különböző jelenetekkel és szereplőkkel. Megjelenik benne a konfliktus is, bánat és könnyek, öröm és magasztalás.

Drámai elemek megjelentek a temetési szertartásokban is, amelyekben megőrződött az ősök kultusza és a túlvilági életben való hit. Ezek a szertartások a mordvinoknál és más finnugor népeknél sokáig megmaradtak a kereszténység felvétele után is. A mordvinok és a marik temetési szertartása őrizte meg a legarchaikusabb vonásokat, „befejezett szertartási dráma”, amely „egy sor drámai elemet tartalmaz: az elhunyt jelmezbe öltöztetését, teátrális táncokat, dalokat, párbeszédet a jelmez ős és a ceremónia résztvevői között.” (Akcorin, 1976: 47)

A mordvinoknál és más finnugor népeknél is ismert volt a „helyettes” szerepe. Vagyis az elhunyt szerepét egy erre kijelölt személy játszotta, akit az elhunyt ruháiba is felöltöztettek. A drámaművészet fejlődése szempontjából fontos momentum volt, hogy az elhunytat egy élő személy testesítette meg.

A finnugor népek temetési szertartásai között különleges volt „Az elhunyt esküvője”. Ezt akkor tartották, ha az elhunyt hajadon vagy nőtlen volt. Kavtaszkin mordvin néprajztudós tanúja volt egy ilyen szertartásnak a múlt század harmincas éveiben: „láthattam egy manapság ritka, de a pogány időkben tipikus eseményt egy leány férjhez adását halála után. Barátnői közül kiválasztottak egyet menyasszonynak, a legények közül pedig vőlegényt választottak neki. A temetés után a résztvevők a temetőből (a kiválasztott fiatal párral együtt) az elhunyt szüleinek házába mentek imitálva az esküvői szertartást.” (Kavtaszkin 1972: 188) „Az elhunyt esküvője” tulajdonképpen a mordvin népi dráma egyik fajtája.

A folklór volt az alapja a mordvin irodalomban az első drámakísérleteknek is. Jó példája ennek M. Je. Jevszjev „Mordvin esküvő” c. műve, amely 1892-ben jelent meg a Russzka sztarina (= Orosz régiségek) c. folyóiratban.

A XIX. század végén alakult ki az ún. „parasztirodalom”. Ezeket a műveket moksa és erza falusi írók szájáról jegyezték le írástudó kortársaik, vagy a mordvin népköltészet orosz és külföldi kutatói. Ezek az alkotások átmenetet jelentenek a népköltészet és a szépirodalom között.

A „parasztirodalom” számos alkotása megjelent 1910-ben A. A. Sahmatov „Mordvin etnográfiai gyűjteményében”. Ezek nemcsak kultúrtörténeti szempontból fontosak, hanem a mordvin irodalmi műfajok kialakulása szempontjából is. A Beszélgetés címűek (Két paraszt beszélgetése, Szomszédok beszélgetése, A háziasszony és a vendég beszélgetése) az eredeti mordvin dráma megteremtésének

kezdeti fázisát jelentik, kezdenek kirajzolódni bennük az igazi drámai mű sajátságai.

Az 1917-es forradalom gyökeres változást jelentett Oroszország népeinek életében. A bolsevikok által meghirdetett politika minden nép és nemzetiség egyenlőségéről elősegítette a gyors kulturális fejlődést, az iskolázottság elterjedését.

A mordvin nemzeti irodalomban számos műfaji forma jelent meg. Az 1920-as évek elején a legnépszerűbb műfaj az egyfelvonásos színmű volt. Ez jelentette a mordvin drámairodalom kezdetét. Ezekben a színművekben sokféle téma bukkant fel: az osztályharc a polgárháború idején, a szovjet eszmék propagandája, a babonák kigúnyolása, az egyházellenesség, az új hatalom ideológiájának dicsőítése, harc a tudatlanság ellen, a nő társadalmi szerepének átértékelése.

Az első mordvin színműveket 1920-ban és 1921-ben publikálták a Csiny sztyamo (= Napfelkelte) és a Jaksztyere tyestyje (= Vörös Csillag) c. újságokban. „A burzsuj és a tábornok” c. darabban az ismeretlen szerző párbeszédese formában leplezi le az új hatalom ellenségeinek téves elképzeléseit. Az álnéven publikált „Etetők és itatók” c. darabban a szerző az 1921-es év Volga vidéki eseményeit ábrázolja: a szárazságot és az éhezést.

A szerzők a mindennapi élet szűrőjén keresztül mutatják be a történelmi eseményeket, analizálják szereplőik viselkedésének kiváltó okait. A. I. Moksonyi (Kocsetkov) „Szidorony Misusz” (= Sidorov Misa) c. darabjában egy család belső viszonyait ábrázolva mutatja be, hogyan változik a mordvin falu a forradalmat követő években.

Az 1920-as évek közepén és az 1930-as évek elején megjelenik a történelmi-forradalmi dráma. Elsőként F. M. Csesznokov ábrázolta a forradalmi tevékenységet. „Kavto kijava” (= Két úton) c. drámája (társ szerző Je. Sz. Okin) a polgárháború eseményeit idézi fel. A szerzők azt vizsgálják, hogyan hatott az emberek életére a háború, miért választottak különböző utat ugyanannak a családnak a tagjai. K. Sz. Petrova „Kizeny ve” (= Nyári éjszaka) c. drámájában a polgárháború eseményeit ábrázolja, egy másik darabjában a mordvinok részvételét az 1905–1907-es forradalomban.

P. Sz. Kirillov drámájában a mordvinok részvételét ábrázolja a Sztyenka Razin-féle 1670–1671-es parasztfelkelésben. Ez a mű a mordvin szépirodalom legkiválóbb alkotásai közé tartozik.

Ennek a korszaknak mordvin drámairodalmában jelentős szerepet játszik a vígjáték. A szerzők a folklórból vett elemeket felhasználva mutatják be a mindennapi élet konfliktusait. E műfaj legjobb darabjai M. I. Bezbodov „Ordaks” (= Szeszélyes nő), K. Sz. Petrova „Csopoda vij” (= Sötét erő) és V. M. Kolomaszov „Prokopic” c. műve.

Az 1940-es évek irodalma szorosan kapcsolódik a Nagy Honvédő Háború eseményeihez. Ennek a korszaknak az irodalma az ellenséggel folytatott ideológiai harc egyik főszereplője volt. A háború éveiben keletkezett lírai, prózai és drámai

Hogyan szólítottátok meg a közönséget, illetve a különböző korosztályokat? Mi vonzotta őket a programokra?

Igyekeztünk már a pályázatnál is úgy összeállítani a programokat, hogy minden korosztály megtalálhassa a számára érdekeset. Ennélfogva nem volt olyan nehéz a kommunikáció. Természetesen a fiatalokat inkább az internetes felületeken, az idősebb korosztályt pedig közvetlenebb formákban próbáltuk megszólítani. Illetve segítségünkre volt a helyi média legtöbb képviselője is, a televíziót és rádiót is beleértve.

A vonzóerő éppen a sokszínűségben és például az érdekeltté tételben rejlett. Ez annyit jelent, hogy a gyerekek számára hirdetett vetélkedők, programok nyertesei nagykövetségi látogatást, vagy szellemkastély-látogatást, míg a felnőttek egy kifejezetten nehéz, észt krimivel összefont városismereti vetélkedőn tallinni utazást nyerhettek. De egy izgalmas kiállítás vagy egy hazánkban nem látott filmdráma ugyanolyan vonzóerőt képviselt széles körben.

A siker sokféleképpen megnyilvánulhat: a remek hangulatban, a résztvevők nagy számában, a rendezvény utóéletében stb. Melyek voltak a legsikeresebb rendezvényeitek?

Ezt nehéz lenne konkretizálni. A maga műfajában mindegyik rendezvényünk sikeres volt.

Volt-e személyes kedvenced?

Húha! Mivel a programok összeállításában, megálmodásában mint a VEMAFI elnöke személyesen is érdekelt voltam, nem tudok, és nem is akarok kiragadni egyetlen olyan programot sem, amelyik személyes kedvencem lett volna. Egy kicsit úgy tekintettem a kulturális év programjaira, eseményeire, mintha a gyerekeim lettek volna. Hogy választhatnék most közülük?

Történt-e különösen emlékezetes, esetleg mulatságos dolog a rendezvényeken?

Számomra az egyik legemlékezetesebb pillanat az volt, amikor Marina Kaljurand észt külügyminiszter szólt a gyerekekhez. A közvetlen és emberi gondolatok, a gyerekek önmagához történő „felemelése” példaértékű volt. Számomra azt az érzést közvetítette, hogy magas politikai tisztséget betöltve sem szabad a civil, önkéntes munkát lebecsülni, a gyerekek számára pedig ösztönző erő kell adni álmaik megvalósításához.

Ha megpróbáljuk elképzelni, milyen műfajú rendezvények lehettek, elsősorban előadásokra és koncertekre gondolunk. Milyen más jellegű programokra került sor?

Az említettekén túl az érdeklődők közel háromnegyed éven át utazhattak a finnugor (főleg észti) filmek virtuális világában, amelynek során számos szívbe markoló, drámai, elgondolkodtató, vagy éppen kacagtató alkotást láthattak kimagasló művészi kivitelezésben. Volt még képzőművészeti és fotókiállítás is. Juhannus (= Szent Iván) napján a város történetében először a Séd völgyében található tavon elhelyezett csónakban meggyújtottuk a máglyát, amelyből még az is lehet, hogy hagyomány lesz, hiszen nem sokára ismét sor kerül a *Juhannus kokko* (Juhannus-napi máglya) meggyújtására. Meg kell említenem még a bábszínházi előadást, az észti mintára szervezett kávéházi napot, a SzimPATIKUS Veszprém vetélkedőt, de futottunk a Rovaniemi lépcsőn, részt vettünk az ünnepi könyvhéten is, valamint egy kiállítás erejéig bemutatkoztunk Helsinkiben is. A FUKF évet Sepsiszentgyörgyön és Nyitrán is népszerűsítettük.

Honnan jöttek a külföldi előadók, fellépők, vendégek? Mely uráli népek képviselőivel találkozhatott a közönség?

Főleg Finnországból és Észtországból érkeztek vendégek. Az uráli népek közül udmurt, komi és hanti fiatalok látogattak el hozzánk a zirci Reguly Múzeum igazgatójának, dr. Ruttkay-Miklián Eszternek köszönhetően.

A finnugor rokonság tényéhez nem egyformán viszonyulnak az emberek. Tapaszthatók voltak-e negatív megnyilvánulások is?

Miután hivatalosan is bejelentésre került, hogy Veszprém 2016-ban Iszkaszentgyörggyel közösen a Finnugor Népek Kulturális Fővárosa lesz, érkezett egy-két negatív észrevétel. Akkor kissé megijedtünk, hogy mennyire fogja ez a negatív szemlélet áthatni a kulturális év programjait. Aztán úgy döntöttünk, hogy megelőzzük ezeket a gondolatokat. Már a kezdetektől úgy kommunikáltuk a finnugor kulturális évet, hogy kihangsúlyoztuk: nem célunk mindenkire ráerőltetni azt, hogy nyelvrokonságban állunk a finnugor népekkel. Ehelyett igyekeztünk minden egyes alkalommal elmondani: ennek az évnak az a feladata, hogy olyan távoli népek kultúráját hozzuk el Közép-Európa egyik városába, amelyekről vajmi keveset tudunk. Ezek a népek olyan lenyűgöző kulturális sokszínűségben élnek, amelyet látnia kell mindenkinek! Talán ennek köszönhetően a negatív kritikák elmaradtak, helyette viszont olyan helyekről is elismerő szavakat kaptunk, ahonnan a legkevésbé vártuk!

művek a hazafias érzést és a hősi harcot ábrázolják. Ebben az időben csak néhány színmű született, amelyek színpadi élete nagyon rövid volt.

A háború után első években a szerzők a nép nagy győzelmét ábrázolták, feltárták ennek okait és rámutattak a győzelem elkerülhetetlenségére. Itt mindenek előtt A. Sz. Scseglov „Komszomolista igazolvány” c. a nép hősiességét bemutató színművét kell megemlíteni.

A háború utáni mordvin drámairodalmat mennyiségi növekedés és műfaji sokféleség jellemzi. A szerzők általában a mordvin falu életében jelentkező problémákkal foglalkoznak. Ezekben a darabokban a „jó” agronómus vagy brigádvezető harcol a „rossz” kolhozelnök ellen, aki a létező problémák fő okozója.

A történelmi téma továbbra is vezető szerepet játszik a mordvin drámairodalomban. Ezt mutatja P. Sz. Kirillov „Tanárú” c. drámája, amely a mordvin földön az 1905–1907-es orosz forradalom előestéjén lejátszódó társadalmi változásokat mutatja be. A dráma dokumentálható tényeken alapul. A főszereplő mintája A. P. Lavrovszkaja volt, akinek pedagógiai és társadalmi tevékenysége sok évtizeden át kapcsolódott a mordvin nép felvilágosításához. Ebben a drámában a szerzőnek sikerült megőriznie a jellemek és a körülmények egységét, és ezen keresztül feltárnia a konfliktus lényegét.

Jelentős helyet foglal el a mordvin drámairodalomban G. Ja. Merkuskin, akinek első darabja (A nép nevében) az 1950-es évek közepén íródott. Itt merül fel először a nemzeti értelmiség megteremtésének kérdése. A szerző emlékezetes jellemeket alkotott, amelyeken keresztül bemutatta a mordvin nemzet szellemi arculatának kialakulását az adott történelmi körülmények között. A szerző két másik drámája is jelentős. Ezekben a szerzőt a szereplők erkölcsi és lelki élményei érdeklik, erkölcsi felelősségük tetteikért.

A népköltészet és a dráma fonódik össze F. Sz. Atyanyin „A mennydörgés menyasszonya” c. művében. Ebben a hétköznapi élet jelenetei mesés-fantasztikus jelenetekkel váltakoznak. A darab alapjául egy népi legenda szolgált és a szerzőnek sikerült megőriznie a népköltészet „aromáját”.

A mordvin drámaírók a vígjáték műfajával is kísérleteztek. I. M. Gyevin és I. P. Kisjakov „Bosszantás” c. darabja morális problémákkal foglalkozik. Humorral és könnyű iróniával tárják fel a szerzők szereplőik lelki világát, az emberi természet különböző megnyilvánulásait.

Az úgy nevezett „komoly” komédiák közé tartozik K. G. Abramov „Nem futhatsz el magadtól” c. darabja. Ez a lírai és szatirikus komédia őszintén törekszik a valóság bonyolult problémáinak feltárására.

A továbbiakban a mordvin társadalmi komédia nem fejlődött. Úgy tűnik, ennek oka, hogy a XX. kongresszus után a társadalmi élet némileg demokratizálódott, de a rezsím hamarosan ismét nyomást gyakorolt a művészi tevékenységre.

Az így kialakult körülmények között egyes drámaírók népmesei témákhoz nyúltek, amelyek tele voltak népi bölcsességgel és szatirikus-humoros színekkel. Így jelent meg I. Prokin „Bolondos Makszim” c. darabja, amely egy erza népmese

motívumain alapul. Ekkor jelent meg K. G. Abramov „Fiatal lány” és N. Vasziljev „Honnan jön a dal” c. népi humorral áthatott darabja.

A társadalmi élet ellentmondásos időszakaiban jelenik meg a lírai komédia. Ezeknek az éveknek legjelentősebb alkotásai P. Csernyajev és N. Csuvatov „Két esküvő” c. darabja, valamint K. G. Abramov művei a „Távolí vendég” és a „Sibajev Nyikolaj”. A szerzők humoros stílusban mutatják be a nevetséges félreértéseket, hibákat, szereplők összeütközéseit a társadalmi és a magán szférában, megőrizve a műfaj sajátosságait, a zeneiséget, a líraiságot és a komikus pátoszt.

A hősiesség és a történelmi hagyományok is jelen vannak az 1960–80-as évek drámairodalmában. A hősi-forradalmi drámában sokféle problematika, műfaj, stílus és művészi eszköz jelenik meg.

A. P. Tyereskin drámája „A szabadság pillanata” az orosz történelem egyik fordulópontját, az 1905–1907-es évek forradalmi eseményeit ábrázolja. A „Ruzajevi köztársaság” létezésének tizenegy napja valóban csak a szabadság pillanata volt az önkényuralmi Oroszországban, ahol nagy tömegek nyomorogtak, embertelen kizsákmányolásnak, politikai jogfosztottságnak és nemzeti elnyomásnak voltak alávetve.

K. G. Abramov színműve az „Aranyos alkonypír” a mordvin parasztság életét mutatja be a két forradalom közti időszakban. Az alapvető konfliktus a parasztok örökös harca a földért. A szerző bemutatja a feszült helyzetet, az ellentétes társadalmi erők összeütközését, a két tábor erkölcsi és lelki világát.

A polgárháború heroizmusa jelenik meg G. Ja. Merkuskin „Hajnalban” és A. P. Tyereskin „Azon a forró nyáron” c. darabjában. Mindkét szerző dokumentumokra támaszkodva mutatja be az eseményeket.

Néhány évtizeddel a háború után a mordvin drámaírók újra értelmezték a Nagy Honvédő Háború jelentőségét. A szerzőket elsősorban hőseik belső világa, tudata érdekli. A szereplők jellemző tulajdonságai erkölcsi felfogásukon, lelki érettségükön, a felelős cselekvés pillanatában tanúsított magatartásukon keresztül mutatkoznak meg. A téma legjobb megvalósításai a következő művek: M. A. Beban „Menekülés a pokolból”, F. Sz. Atyanyin „A hősök nem hálnak meg”, „Visszatérünk, Oroszország”, G. Ja. Merkuskin „Tüzes utak”, és A. P. Tyereskin „Az út hetedik napja”, valamint „Negyvenesk”.

Ilyen eredményekkel érkezett el a mordvin drámairodalom korunkhoz. Az 1980-as évek második felétől teljesen új korszak kezdődött el számára, mert megszabadult mindenféle külső, irodalmon kívüli hatástól.

Antonov Ju. O.

Oroszból fordította: Csúcs Sándor

Máglyagyújtás, lépcsőfutás, krimivetélkedő

A 2016-os év veszprémi tapasztalataiból

Veszprém kulturális életében igen fontos volt a 2016-os év, hiszen Iszkszentgyörggyel a *Finnugor Kulturális Főváros* címet viselték. Dr. Szoboszlai András, a Veszprémi Magyar–Finn Egyesület elnökét kérdezzük az év tapasztalatairól.

Mostanra valószínűleg kipihentétek a múlt év fáradalmait, a szervezés izgalmait, megbeszéltétek az élményeket és tanulságokat. Hányan dolgoztatok szervezőként, lebonyolítóként, illetve önkéntesként a rendezvénysorozat sikeréért?

Igen, már kipihentük magunkat. Tulajdonképpen muszáj is volt, mert ismét várnak ránk feladatok. A kérdés jó, de nehéz lesz pontos számot mondanom. Ez a munka nagyon összetett volt, amelyben nemcsak a VEMAFI vett részt, hanem a városháza munkatársain kívül számos városi intézmény is aktív szerepet vállalt mind a szervezési feladatokban, mind a programok lebonyolításában. Azt gondolom, ha mindenkit beleszámolunk, akkor közel százan dolgozhattunk a finnugor kulturális főváros programjainak sikeréért.

Hány eseményre került sor a tematikus év keretében?

Ha jól számoltam, akkor 38 eseményt kínáltunk a finnugor kultúra iránt érdeklődőknek.

A programok tervezésekor hogyan használtátok ki a város kulturális életének jellegzetességeit, kialakult fórumait, szokásait?

Meg kell mondanom, hogy kivételesen szerencsés helyzetben vagyunk. Egyesületünk megalapítása óta a Veszprém Megyei Eötvös Károly Megyei Könyvtár az otthonunk, ahol 2014 óta saját irodát is fenntarthatunk. Azt gondolom, az élet minden területén fontos az a szó, hogy „otthon”. A megyei könyvtár minden alkalommal tárt kapukkal fogadta a programjainkat, és az előadásokon túl a filmvetítések egy részét is ott tarthattuk. Egyébként ha egy szervezet működése során igyekszik a település kulturális intézményeivel jó kapcsolatot ápolni, akkor nem is olyan nehéz a különféle programokat úgymond autentikus környezetbe helyezni. Mi ezt meg tudtuk tenni, így igényes díszletek között tudtuk a finnugor népek kultúráját bemutatni. Természetesen volt, amikor a helyszínhez kellett igazítanunk a program arculatát, de Veszprém színes város, színeiben, helyszíneiben, és kulturális életében egyaránt, tehát nem volt nehéz dolgunk.

nem a valóság megismerésének az igényével, hanem egy olyan nézetrendszer kiépítésével, amely a közösség számára kellemesen elfogadható, vágyteljesítő szerepű, erősíti a kollektív önértékelést.⁷ Ezzel magyarázható az a furcsaság is, hogy miért lehet vonzó egy olyan gondolatmenet, amely alapvetően a fenyegetettségre épül (hiszen azok, akik eltitkolják az igazságot, rosszat akarnak azoknak, akik elől titkolják azt). A fenyegetettség ugyanis épp a fontosságot bizonyítja: ha jelentéktelennek érzi magát valaki, épp a fenyegetettségen keresztül építheti fel saját fontosságának tudatát, abba kapaszkodva, hogy csak látszat a jelentéktelenség, valójában ennél sokkal többre hivatott, csak ezt eltitkolják előle. Ez az egyik fő funkciója az összeesküvés-elméleteknek, és ez magyarázza azt is, hogy azokban az időszakokban, amikor egy közösség gazdasági és / vagy politikai válságon megy keresztül, megnő a befogadókészség az összeesküvés-elméletek iránt.

Szintén fontos funkció a politikai indulatlevezetés, hiszen a Nagy Igazság gonosz elhallgatói egyben azok, akik rosszat akarnak az adott közösségnek, tehát teremt egy szabadon utálható ellenségképet. A harmadik funkció pedig a felelősségáthárítás: minél inkább jelentéktelennek érzi egy ország magát a jelenben, annál népszerűbbek az ilyen típusú összeesküvés-elméletek, nem véletlenül virágoznak a dicső múltra és annak szándékos elhallgatására építő konteók a kelet-európai posztkommunista országokban.

A négy előadást Honti László és Róna-Tas András vitaindítója követte. A közönség kifejezetten aktív volt, a hozzászólások alapvetően két típusúak voltak: egyrészt új részletekkel egészítették ki a remek előadásokat, másrészt az alap-, köz- és felsőoktatás problémáira, hiányosságaira hívták fel a figyelmet, hiszen az általános nézetek terjedésében ennek igen jelentős szerepe van.

Gugán Katalin

*

⁷ A szerző ismertetett egy másik összeesküvés-elméletre épülő kutatást, mely azzal az eredménnyel zárult, hogy azoknak az afro-amerikaiaknak, akik hittek abban, hogy az AIDS-t szánt szándékkal fejlesztették ki ellenük, magasabb volt az önértékelésük.

Irodalom²

- Akcorin V. A. 1976: A mari népi dráma. Joskar-Ola. Mari Könyvkiadó
 Brizinszkij V. Sz. 2003: A mordvin népi dráma. Szaranszk. Mordvin Könyvkiadó
 Kavtazskin L. Sz. 1972: Szerartások és siratás mordvin lányok temetésekor. In: A finnugor folklórkutatás problémái. Szaranszk. 186–192.
 Sahmatov A. A. 1910: Mordvin néprajzi gyűjtemény. Szentpétervár.

*

Terepmunka Mordóviában

A terepmunka elsődleges célja az volt, hogy mordvin (erza/moksa/soksa) gyógyítókkal találkozzam. Mivel ez nem mindig egyszerű, interjúalanyokat is kerestem, hogy betegségelnevezésekről tudjak interjúkat készíteni.

A gyógyítók felkutatását nehezíti, hogy egyre kevesebben vannak a falvakban, illetve külföldieknek nehezebben nyílnak meg, valamint a helyiek nem szívesen osztják meg ismereteiket és „adják ki” a helyi gyógyítókat.

A gyógyítók általában a legtöbb betegséget gyógyítani, vagy legalábbis enyhíteni tudják, de vannak olyanok is, akik egy-egy betegségre specializálódtak. 2016-os gyűjtésem során csak olyan gyógyítókkal találkoztam, akik különböző betegségeket tudtak kezelni.

Tapasztalataim alapján a gyógyítók nehezebben állnak kötélnek egy interjúhoz, viszont szívesen segítenek, gyógyítanak és ellátnak tanácsokkal, amennyiben bármilyen egészségügyi problémával fordulunk hozzájuk. Ezeket az interjúkat, tapasztalatokat fel tudom használni munkámhoz.

A terepmunkát április-májusra időzítettem. Sajnos csak utólag derült ki, hogy a húsvét előtti időszak szerencsétlennek bizonyult, mivel a gyógyítók a böjti időszakban nem gyógyíthatnak. Szerencsére ez alól is vannak kivételek, nem léteznek az összes gyógyítóra lérvényes szabályok.

A terepmunka sikerességéhez két helyi erza segítő járult hozzá, Jelena Lomsina Nyikolajevna, valamint Natalja Jermakova, akivel Urusova faluba látogattunk.

Az interjúkon kívül látogatást tettem az egyetemen, előadást tartottam a „Культурные миры финно-угрии: опыт прошлого в моделях будущего”³ c.

² Az alább felsorolt művek orosz nyelvűek és címűek, az olvasónak azonban talán többet mondanak magyarul.

³ magyarul: A finnugorok kulturális világa: múlt és jövő. (A szerk.)

konferencián eddigi eredményeiről. Az konferencia előadói között komik, udmurtok és finnek is voltak.

Látogatást tettem az egyik helyi iskolában is, ahol Magyarországról tartottam előadást a diákoknak, valamint tanároknak.

Sikerült találkozni Tatjana Gjevjatkina folklór kutatóval, a Mordvin mitológia című könyv szerzőjével is, aki ellátott néhány hasznos tanáccsal.

Jelen írásomban szeretném kiemelni azokat a gyógyítókat, akikkel találkoztam, valamint azokat az eltéréseket, amelyeket más gyógyítók módszereihez képest tapasztaltam.

Mivel a gyógyítók főként falvakban élnek, igencsak megörültem, hogy egy szaranszki gyógyítóval is tudtam beszélgetni. Nem is volt meglepő, hogy a szaranszki temetővel szemben lakott, hiszen igen gyakran a gyógyítók a falu végén, temető mellett, vagy elhagyatott helyeken élnek. Szerencsémre igen beszédes volt, többször is visszamehettem hozzá.

N. asszony erza gyógyító, aki tudását édesanyjától örökölte, ugyanúgy, mint a kis füzetét, mely dédanyjától maradt fenn, illetve több generáción át bővült újabb és újabb gyógyító szövegekkel. Ő az első erza gyógyító, akivel találkoztam, aki nemcsak orosz, hanem erza molitvákat (= imákat) is tudott. Hozzátenném, hogy a gyógyítók általában nem szeretik átadni a tudásukat másoknak, mindegyiknek megvan a maga gyógyító módszere, ami a családból tovább nem terjed. Mivel ő tartotta a bõjtre vonatkozó szabályokat, vállalta a felelősséget és bûnbánati imák mellett szánta rá magát a gyógyításra. Csakis kendővel a fejünkön léphettünk be az ikonokkal teli szobába, ahol az idős hölgy gyógyítási szokott.

N. asszony szigorú szabályokat követ, melyek közül azokat emelném ki, amelyekkel eddig nem találkoztam. Ilyen például, hogy a női betegségeket csak csütörtökön lehet gyógyítani, a férfi betegségeket pedig csakis hétfőn. Elmondása szerint, ha a beteget már orvosok gyógyították, műtötték, akkor a gyógyító nem tudja meggyógyítani, mert már hozzáérték és így nem hatásos a kezelés. Kicsit ellentmondásos, hogy az emberek gyakran akkor fordulnak a helyi gyógyítóhoz, ha az orvosok már nem tudnak segíteni, vagy hiábavalónak találják a kórházban kapott kezeléseket.

Ő az első gyógyító, akivel találkoztam, aki szerint a gyógyító nem köteles meggyógyítani a hozzá érkezőt, ha úgy ítéli meg, hogy az rosszat akar neki, vagy a tudását akarja kicsikarni. Így a gyógyító akár haza is küldheti, így megvédi magát az ellene fordulóttól, a rá esetleg átkot bocsátó embertől.

Csak a második nap került sor a gyógyításra, addigra vizet és tojást kellett beszerezni. A molitvákat követően megáldotta a vizet és a tojást, a tojást a már szentelt vízbe mártotta, folyamatosan szent szöveget mormolva keresztet rajzolt a hátamra, majd ezt még kétszer megismételte. A rítus után a tojást a házzal szembeni temetőben kellett eltemetni, mivel a „rossz”, a „betegség” már a tojásban volt.

Ármin volt, és – épp a mozgalomhoz kapcsolódó gazdasági törekvéseknek köszönhetően – kezdetben komoly ipari támogatottsággal rendelkezett.

A turanista eszmerendszer és a finnugor nyelvrokonság tökéletesen összeegyeztethető volt a két világháború közötti időszakban. Sőt, ugyanekkor kormányzati támogatást is a finnugrisztika kapott elsősorban a turanista eszmerendszerből, a finn és észt kapcsolatokat ugyanis kifejezetten fontosnak értékelték a vezető kultúrpolitikusok, Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint. Ennek köszönhetően ez a korszak tekinthető akár a finnugrisztika aranykorának is: ennek a támogatásnak köszönhetően ugyanis kongresszusokat lehetett szervezni, egyetemi tanári és lektori állások lettek elérhetőek, s a különféle ösztöndíjak is komoly mozgásteret adtak az akkori kutatóknak. Az észtországi infrastruktúra kialakításában komoly szerepet kaptak magyar szakemberek. 1930-ban Klebelsberg Észtországba és Finnországba utazott, élményeiből cikket írt a Pesti Naplóba. A néprokonsági nap hivatalos megünneplése is ehhez az időszakhoz köthető, az iskolákban ezeket a turanista tanárok szervezték. A Turán c. folyóirat működtetésében komoly szerepet vállaltak jelentős finnugristák (Bán Aladár, Virányi Elemér), magának a társaságnak Vikár Béla adta a Turáni Társaság nevet. A finn és észt témájú híradások egyaránt gyakoriak voltak a Turánban és a közmédiában.

Az akadémiai világ és a turanizmus elszakadása kezdetben nem volt látványos, mert a turanizmushoz kapcsolódó furcsább eszmék ellenére is sokáig jelentek még meg neves tudósok írásai a társaság folyóiratában. A második világháború után azonban a társaság és a finnugrisztika immár érzékelhetően eltávolodnak egymástól. A szimbolikus kapocs a turanizmus és a teljes áltudományosság között Paikert Alajosnak, a Turáni Társaság alapítójának a hagyatékában található: Bobula Ida levele, aki lelkesen méltatta a turáni irányzatot, és kifejtette, hogy életét ehhez kötve a sumér–magyar nyelvrokonság bebizonyításának szenteli.

Összeesküvés-elméletek és az Alternatív Igazság vonzereje: Miért vonzóak a finnugor nyelvrokonságot megkérdőjelező megközelítések? c. előadásában Krekó Péter a jelenség szociálpszichológiai hátterével foglalkozott. A finnugor-ellenes nézeteknek ugyanis az is jellegzetes eleme, hogy a magyar nyelv finnugor eredetét egy meghatározott céllal hangoztatják a tetszőleges (Habsburg, szovjet, egyéb) háttérhatalom által felbérelt kutatók: azért, hogy ezzel eltitkolják a magyarság valós származását. Az, hogy ez a valós származás mit takar az összeesküvés-hívók szerint, változó, de a közös elem mindig az, hogy egy jelenlegi vagy múltbeli birodalomalkotó néphez tartozunk, olyan néphez, melynek történelemformáló szerepe volt. Ezek a nézetek általában periférikusak, de időről időre felbukkannak a politikában is. Az összeesküvés-elméletek (konteók) általában véve is rendkívül népszerűek (erre épül például a világsikerű, bár egyébként teljesen értéktelen Da Vinci-kód története is), és ennek egyik megnyilvánulása a finnugor-ellenesség Magyarországon.

A különféle összeesküvés-elméletekben való hit általában véve azért vonzó, mert egyben közösségteremtő ereje is van: a közösség hagyományaihoz kapcsolódik, de

tikai kutatások esetében is sokszor elhamarkodott, leegyszerűsítő következtésekhez vezet az egyes nyelvek eredetével kapcsolatban.

Békés Vera A „nyelvrokonság” terminus fogalomtörténeti fordulatai című előadásában arra az időszakra fókuszált, melyben még nem tekinthető vízvonalnak a kutatók között, hogy a magyar nyelvet melyik nyelvcsaláddhoz kötik, azaz amelyben még nem minősíthető áltudományos megközelítésnek a finnugor nyelvrokonság elutasítása. A történeti nyelvészet számára is sorsfordító volt a felvilágosodás kora, hiszen innentől kezdve szabadon lehetett a nyelveket összehasonlítani, nem volt elvárt és vitathatatlan kiindulópont a Babel-történet, melynek alapján minden nyelvet a héberre kellett visszavezetni.

A magyarság eredetének kérdése már Sajnovics előtt több évtizeddel érdeklődést keltett Európában, Halmágyi István göttingeni naplójában az olvasható, hogy a kor legtekintélyesebb tudósai is foglalkoztak ezzel a problémával, Sajnovics tehát művével egy nemzetközi diskurzusba kapcsolódik be. A népek eredetének kutatása a kor nagy uralkodóházai által támogatott program volt, és a magyarság ezen belül azért is jelentett különös feladatot, mert nem voltak hozzájuk kapcsolódó korai írásos, illetve régészeti emlékek, így ez a kutatás új módszertant igényelt. Sajnovics ezen a területen ért el igazi módszertani áttörést, hiszen az ő munkája túllépett a pusztá szóhasonlításra. Ugyanakkor Sajnovics elméletének ellenzője, Beregszászi Nagy Pál sem minősíthető áltudósra, egyszerűen csak egy másik megközelítésmódot követett, amely azonban az adott korban még éppúgy érvényes tudományos megközelítésmódnak volt tekinthető.

Sajnovics maga is nemzeti ügyként tekintett a magyar nyelv eredetének kutatására. A Demonstratio előszavában arra is kitér, hogy a nyelvrokonság biztonságot is ad, hiszen ha a magyar esetleg kihalna, a rokon nyelvek révén más területeken mégis fennmarad. Az általa használt azonosság-fogalom pedig valójában a közös ősről való visszavezethetőséget jelenti, csak még nem volt kiforrt terminológia, amivel ezt a fogalmat meg lehetett volna nevezni. Ugyanakkor a szerző ki is fejti, hogy a magyar és a lapp nyelv attól lehet azonos (=közös ősről visszavezethető), hogy beszélőik nem értik egymást.

A történeti-összehasonlító nyelvtudomány módszertana a XIX. század során kristályosodott ki. Akik a XIX. század végén is úgy használják a nyelvrokonság fogalmát, hogy közben nem vesznek tudomást arról a módszertanról, vagy éppen elutasítják azt, azok már valóban minősíthetők az áltudományok képviselőinek, de az ez előtti időszak esetében más szemléletmód szükséges.

Ablonczy Balázs *Néprokonság és néprokonítás: eszmei és politikai előfeltételek a két világháború között c.* előadása nemrég megjelent könyvén (*Keletrre, magyar!* – *A magyar turanizmus története*, Jaffa Kiadó, 2016) alapult. A szerző a turanizmust nagyon összetett, sokszínű fogalomnak tekinti, amely különféleképpen nyilvánulhat meg (képzőművészeti alkotásoktól kezdve az üzleti törekvésekig), de a sokféleség közös alapja a magyarság keleti származása és nyugati mintakövetése között érzékelhető feszültség. A Turáni Társaság 1910-ben alakult meg, első elnöke Vámbéry

Ellátogattam az Atyasevó járásban található Szelisi faluba, ahol már 2010 óta visszajáró vendég vagyok. Sajnálatos, hogy az egyetlen gyógyító, aki csak orbáncot kezel, a korábbi években nem fogadott, most fogadott volna, de megbetegedett így a helyzetre való tekintettel nem készítettem vele interjút. Egy-egy régi adatközlőmmel újra találkoztam, illetve újra készítettem interjúkat, melyek főként kiegészítései a korábbiaknak. Mivel a faluban már nem vagyok ismeretlen, a helyiek nyitottabbak, így lehetőségem nyílt olyan kérdéseket feltenni, amelyeket más adatközlőknek nem lehet.

Nataljával együtt utaztunk Ardatov járásba. Natalja körbevitte a faluban, bemutatta a gazdálkodáshoz, házimunkához használt régi eszközöket, valamint megosztotta a saját módszereit, melyeket interjúiban használt.

Urusova faluban több interjút is készítettem helyiekkel, akik szívesen beszélgettek mind betegségnevekről, praktikákról, melyeket ők használnak enyhébb betegségek gyógyításához (árpa, gyomorbetegségek, kisebb sérülések). Az interjúk szokatlan nyíltsággal folytak, melynek oka, hogy Natalja már gyűjtött a falujában siratókat, így a helyiek hozzá voltak szokva az interjúztatás menetéhez. Ez óriási segítséget jelentett nekem.

Találkoztam a helyi vezetőséggel, megismerkedtem a nemez lábbelik történetével, hiszen Urusova a nemezcipőkről, papucsokról és csizmákról ismert. A helyi vezetőség vendégszeretettel élvezve képet kaptam a helyi cipőkészítők lehetőségeiről, külföldi utazásairól.

A falu gyógyítója nagy hírnek örvend, több faluból érkeztek már hozzá segítségért. Kedvesen, de visszafogottan közeledett. Interjút nem adott, de bemutatta rajtam a gyógyító praktikáját. Váratlan és hihetetlen volt, amikor a 80 éves alacsony asszony görcsbe rándult a kanapén és rámutatott, hogy fájdalom van a lábamban. Rendkívüli volt, mivel külsőleg nem mutattam ennek semmilyen jelét. Az idős asszony szent szövegekkel, oroszul gyógyított, szent kövekkel rakott tele egy nagy befőttes üveget, majd vizet öntött rá és megáldotta. A vízből adott inni is, valamint elvitelre is kaptunk a gyógyító vízből. Mint több más gyógyító, ő is használt gyertyákat, a szent vizet az égő gyertyacsomón keresztül köpte az arcomra. Bár felvételt készítettem diktafonnal, ez valamilyen oknál fogva eltűnt a felvételeim közül.

A falvak látogatása utána ismét Szaranszkban töltöttem egy kis időt. Az egyetemen találkoztam azokkal a professzorokkal, akikkel korábban együtt mentünk terepmunkára. Meghallgattam a „Предания старины” (= Országunk hagyományai) finnugor folklór dalverseny résztvevőit, valamint erza barátaimmal körbevezettük egy udmurt és egy erza népdal együttest Szaranszkban.

Igyekeztem Szaranszkban is minél több emberrel beszélgetni piacon, boltban, utcán interjú reményében, de sajnos erza/moksa beszélőket is nehézkes néha találni, nemhogy olyat, aki szívesen adna interjút. Egy helyi kis boltban ajánlottak egy gyógyítót Dubjonki járásban. Mire megszerveztem az utat, az egyetem egyik

professzora nem engedélyezte az utat, mivel szerinte ez a gyógyító fekete mágiával él és veszélyes lenne elmenni hozzá, így sajnos elestem egy interjútól.

A nehézségek ellenére, összességében hasznosnak ítélem az utat, mivel új információkhoz jutottam, találkozhattam gyógyítókkal és több interjút is tudtam készíteni.

Hatvani Flóra

*

Okok és okozat

A magyar nyelv finnugor rokonságával kapcsolatos vélekedések a közgondolkodásban történeti, szociológiai és szociálpszichológiai megközelítésben⁴

Aki finnugrisztikával foglalkozik, annak számára mindennapos tapasztalat, hogy a legváratlanabb helyeken is nekiszegezhetik a kérdést (érdeklődően, hitetlenkedve, vagy éppen támadóan), ha szóba kerül a foglalkozása: „És te hiszel ebben?”. Ez az össznépi kétely pedig egyáltalán nem új keletű, így amikor Kertész András, az MTA I. osztályának elnöke, illetve Bakró-Nagy Marianne levezető elnök 2017. május 12-én megnyitotta a fenti elnevezésű tudományos ülést, mindketten szükségesnek érezték indokolni, miért érdemes egy délelőtti ismét ennek a témának szentelni. Kertész András három tényezőt emelt ki: a magyar nyelv ügyének szolgálatát, az áltudományok elleni fellépést, valamint azt, hogy a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya ebben a ciklusban feladatának tartja azt is, hogy rákérdezzen az osztályhoz tartozó tudományágak alapvető tudománytörténeti, elméleti és módszertani kérdéseire, s ez szintén időszerezvé teszi az ülést. Bakró-Nagy Marianne pedig azt hangsúlyozta, hogy fontos lenne megtalálni az okát annak, hogy a tudománytalan megközelítéseket cáfoló művek gyakorlatilag hatástalanok maradnak, és a nyelvrokonság elutasíthatósága az utóbbi időben tovább növekedett. Ehhez adhat segítséget, ha más tudományterületek megközelítéséből is szó esik a finnugor nyelvrokonsággal kapcsolatos kérdésekről – jelen esetben tehát nem nyelvészeti és őstörténeti, hanem társadalmi, illetve társadalomtörténeti összefüggések alapján.

Az első előadó, Johanna Laakso nyelvészként helyezte más megvilágításba a nyelvrokonsággal kapcsolatos kérdéseket *A (magyar) finnugrisztikának még mindig*

legitimálnia kell önmagát? c. előadásában. Az áltudományos nyelvészkedés (sajnos vagy szerencsére?) nem hungarikum: Mark Newbrook *Strange linguistics* című könyvében tizenegy fejezet foglalkozik a nyelvtudomány különböző részterületeihez kapcsolódó számtalan áltudományos nézettel. Ebben az írásban lehet találkozni a kóbor nyelvész (maverick linguist) fogalmával: ez arra vonatkozik, aki ugyan nyelvészeti képzést kapott, mégsem követi a tudományág legegységesebb elveit sem. Eklatáns példája ennek a finnugrisztikában Angela Marcantonio,⁵ akinek köszönhetően azonban – igazán fonák módon – még ebben a könyvben is megjelenik a szkepszis az uráli nyelvek egy családba tartozásával kapcsolatban. Ugyancsak ide sorolhatók azok a kutatók is, akik tudományos pályafutásuk során értékes műveket alkottak, majd annak vége felé már szakmai kontroll nélkül keresnek új utakat, ide sorolta az előadó például a nemrég elhunyt Kalevi Wiiket.

Az áltudományos eszmék kidolgozói előbb-utóbb megtalálják az utat, hogy a szakmai szűrőket kikerülve megjelentethessék műveiket, ennek egyik legegységesebb módja az, ha átminősítik azokat tudományos-ismeretterjesztő írássá. A nyelvek eredetével kapcsolatos áltudományos írások pedig sikerre vannak ítélve: az „X [magyar / horvát / finn stb.] nép eredete” keresőkérdést második leggyakoribbként a magyarok teszik fel a neten, mutatva a téma iránti érdeklődést.⁶ A nép és a nyelv eredetének a kérdése azonban a nemzeti romantika korában összenőtt, s ez a szerencsétlen szemléletmód egészen a '60-as évekig még a tudományos szférában is jelen volt, márpedig ez az a megközelítés, amelyből a populista nézetek is táplálkoznak.

Annak, hogy a magyar népesség körében különösen nehéz megértetni a nyelvrokonság fogalmának jelentését, több oka is van. Az egyik az, hogy a magyar nyelv meglehetősen egységes, nincsenek jelentősebb nyelvjárási különbségek, így nehezebb beláttatni azt a folyamatot, ahogy a nagyobb nyelvjárási különbségek kialakulnak, majd ezeknek a következtében egy közös ősből leánynyelvek keletkeznek. Emellett gátló tényező a laikus nyelvészeti gondolkodásmód is, függetlenül attól, hogy az melyik nagyobb nyelvészeti irányzathoz kapcsolódik. A filozófiai-logikai megközelítésből a közgondolkodásban annyi jelenik meg, hogy a nyelv egy szabályrendszer, amelyet a változás csak veszélyeztethet. A nyelv néprajzi-leíró megközelítéséből pedig annyi kerül át a közbeszédbe, hogy egy nyelv elsajátítása hasznos vagy haszontalan lehet, a két- és többnyelvűség lehetőségei, illetve a változás (és annak állandósága) ettől a gondolattól is idegen. Ennek következtében igen nehéz feladat beláttatni, hogy a nyelvek és a beszélőközösségek között milyen sokféle, dinamikus kapcsolat lehetséges. Ez a korlát pedig sajnálatos módon nemcsak a naiv megközelítésben jelenik meg (aki nem hasonlít ránk, az nem a rokonunk, tehát a nyelvük sem lehet rokonunk), hanem az egyébként felívelőben lévő populációgene-

⁵ Számos áltudományos mű szerzője, akinek a történeti nyelvészetben való abszolút járatlanságáról legutóbb (sajnos) a Szegedi Tudományegyetemen 2016 áprilisában szervezett *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX.* című konferencián lehetett megbizonyosodni.

⁶ Santeri Junttila kutatásának eredménye.

⁴ Beszámoló az Akadémián rendezett tudományos ülésről.